

A KURUC ÁLLAM KATONAI HELYZETE ÉS A SZATMÁRI BÉKE

Midőn Petőfi Sándor 1847 májusában megpillantotta a majtényi mezőt, benyomásait eképpen vetette papírra:

„Csatatér ez a sík, szent csatának tére,
Mert szabadságért harcolának rajta,
Oh árva szabadság, haldokló kezedből
Undok árulás a fegyvert kicsavarta.

Es a hősök, kik itt a hazáért vívtak
hazátlan földönfutók bujdosók lettek,
Es a latrok, kik a hazát elárulták,
Urak lónek ...”

A költői fantázia igencsak kiszínezte a majtényi síkon történt eseményeket, pedig a történelmi valóság sokkal prózaibban festett.

Anno 1711 Szent György havának utolsó napján a Majtény melletti mezőn a kuruc haderő maradványai, a szemben álló fegyveres erők főparancsnokai, Pálffy János gróf és Károlyi Sándor bárói tábornagy előtt földbe szúrták zászlóikat, szám szerint száznegyvenkilencet. Ezt követően felolvasták az előző nap Szatmár városában aláírt béke pontjait, majd hűséget esküdvén az akkor már halott I. József német-római császárnak és magyar királynak, hálaadó istentiszteletet tartottak. Az ünnepélyes aktus befejeződése után „szélyel oszolván ki ki maga hazájában vette magát”.¹ Bár több erősség, mint Huszt, Ungvár és Munkács még néhány hétig kuruc kézen maradt, ezzel az aktussal lényegében lezárult az a közel nyolc éves küzdelem, melyet a II. Rákóczi Ferenc fejedelem által vezetett, történelmi irodalmunkban inkább kuruc jelzővel illetett hadsereg vívott Európa egyik legerősebb hadereje ellen.

Petőfi romantikusan lángoló sorai mély gyökeret vertek a magyarság egymást követő nemzedékeinek történelmi tudatában. Sokan voltaképpen azért azonosultak e költemény által sugaltakkal, mert párhuzamot láttak és láttattak Majtény és a megfoghatóbb közelségben levő, vagy esetleg átélt 1848/49-es szabadságharc eseményei között. Talán azért is neuralgikus pontja máig is történelmi tudatunknak a szatmári békeegyezmény.

A legkülönbözőbb érvek és ellenérvek csaptak és csapnak ma is össze egyre újabb és újabb kérdéseket téve fel a történelem tudósai számára. Kompromisszum, avagy győztes és vesztes felek közötti béke? Reális politikai lépés, vagy egyéni érdekek diktálta cselekedet? Valójában összeomlott-e a kuruc állam? Voltaképpen milyen nemzetközi és hazai realitásai lehettek a háború folytatásának? „Nem békesség, hanem fegyver által való meggyőzés”? Netán „nem békesség, hanem a fegyverek gyalázatos letétele”?

Szinte hihetetlen, hogy több tucatnyi monográfia, tanulmány és forráspublikáció ellenére máig sem sikerült megnyugtatóan tisztázni a felmerülő kérdéseket. Éppen ezért korántsem véletlen, hogy a Magyarország történetének leg-

¹ Pulay János: Szatmári békesség. (Kiadta: Szalay László) Magyar Történelmi Emlékek, V. k., Pest, 1865. 424. o.

újabb szintézisében is szükségesnek tartotta megjegyezni a szerző: „A szatmári béke forrásanyaga még ma sincs teljesen összegyűjtve, történetének teljes kritikai rekonstruálásával is adós a tudomány”.²

Történetírásunkban az utóbbi több, mint száz esztendőben számos értekelés látott napvilágot nem csak a szatmári béke, hanem a békét megkötő személy, Károlyi Sándor értékeléséről is. A Rákóczi-kultuszt megteremtő Thaly Kálmán, aki magát a Nagyságos Fejedelem íródeákjának vallotta, úgy vélekedett, hogy Károlyi Sándor a korszak egyik legjózanabb vezetője, „... tagadhatatlan, hogy a szatmári szerződés a nemzet alapjogait, az ősi alkotmányt biztosította, megerősítette, s nagyobb szerű önkényleges intézkedéseknek elejét vevé... Hazánk történetében a szatmári békekötés mindenha korszakot alkotó fontosságú marad”.³ Thaly Kálmán tanítványa, Márki Sándor háromkötetes, imponálóan adatgazdag Rákóczi-biográfiájában mesteréhez igen hasonló álláspontot vallott, „mely csak kiegyezőket ösmer, nem árulókat”.⁴

Néhány évvel Márki Rákóczi-biográfiája előtt, a millenniumra megjelent, a magyar nemzet történetét összefoglaló munkájában Acsády Ignác szélesebb távlatba helyezve értékelte a Rákóczi szabadságharcot lezáró békét. Véleménye szerint: „Az egykorúak hálával és megnyugvással üdvözölték a szatmári békét, mely azokra, kik elfogadták, csakugyan egy jobb jövő hajnalát virrasztotta, míg azok, kik nem fogadták el, mindnyájan áldozatul estek a végzetnek. De nem csak az egykorúak magasztalták, hanem másfél század tapasztalatai igazolták, s a magyar genius egyik legszerencsésebb politikai alkotásának tűntették föl Károlyi Sándor művét. Nem adott annyi jogot a nemzetnek, olyan állami önállóságot a magyar államnak mint a bécsi béke. De 1606-ban Magyarországnak egy hatalmas birodalom, Törökország volt a szövetségese. 1711-ben ellenben alig két és fél millió... végtelenül elszegényedett lakosságával, pusztá falvaival, kimerült anyagi erejével. E helyzetnek felelt meg a szatmári béke, de az a kevés is melyet adott, a végromlástól való szerencsés megmenekülés volt.”⁵

Acsády értékelése nem csak a történettudomány addigi eredményeit összegezte, hanem lényegét tekintve megfelelt a tágabban értelmezett „napi politika elvárásainak”. Hiszen ne feledjük, hogy a dualizmus-kori Magyarország nemcsak a millennium színpompás lázában égett, hanem már közel három évtizede olyan társadalmi és gazdasági fejlődésen ment keresztül, mely azzal a reális lehetőséggel kecsegtetett, hogy sikerül felzárkóznia az európai fejlődéshez. Így sokan igazolva látták azon történelmi alternatíva megvalósulását, melyet a szatmári békeegyezmény által kijelölt út testesített meg.

Századunk mindmáig talán legnagyobb magyar történetírója, Szekfü Gyula, aki a szellemtörténeti irányzat eredményeit korszerű történelmi szintézisbe ötvözte, a Magyar történet lapjain eképpen értékelte a Rákóczi szabadságharc lezárását: „A magyar fejlődésben a szatmári béke az, mely az abszolutizmus győzelmét megakadályozta, és ezzel a magyar közjogi viszonyoknak új, az európaiktól különböző átalakulását lehetővé teszi”.⁶ A szatmári békéhez vezető

2 Magyarország története 1686–1790. (Főszerkesztő: Ember Győző–Heckenast Gusztáv) 4/1. k., Budapest, 1989. 250. o. (a továbbiakban: Magyarország története) 1686–1790. 4/1. k.

3 Gróf Károlyi Sándor önéletírása és naplójegyzetel. (Kiadta: Szalay László) Magyar Történelmi Emlékek, IV. k. Pest, 1865. XI. o. (A bevezetést írta: Thaly Kálmán).

4 Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. III. k., Budapest, 1910. 236. o.

5 Acsády Ignác: Magyarország Története I. Lipót és I. József korában (1657–1711) 7. k. Budapest, 1898. 684. o.

6 Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyar Történet. IV. k., Budapest, 1935. 318. o.

események részletes vizsgálatát Szekfű máig is kiadatlan akadémiai székfoglalójában végezte el. Ebben Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor politikai felfogásának — és nem utolsó sorban lelki alkatának — különbözőségében igyekeznek megtalálni a történések azon erős és finom mozgatórugóit, melyek a szabadságharc lezárását a béke irányába fordították. Szekfű végső értékelésében azonban már nem Bercsényit, hanem Rákóczit állítja Károlyi mellé, mégpedig igen finom, csaknem költői párhuzammal: „Ez volt utolsó rendelkezése javairól az országban: a vagyont megvető nagyúr [t. i. Rákóczi], a szegény embert becsülő magyar, a világi javaktól menekülő lelki ember indult el útjára csendes elmével. Útja végkép elvált Károlyiétól; ez átvéve kezébe az ország gondját, nehéz munkával több nemzedéknek megszerezte a hosszú békességet. Rákóczi elvetve a ma nyugalmát és tovább küzdve a közszabadságért és saját lelki üdve függetlenségéért, minden magyarnak példát adván mindenkorra.”⁷

A második világháború után, a magát marxistának valló történetírás, melyet egyértelműen a napi politika kiszolgálására kényszerítettek, szakított a szatmári béke alapvetően pozitív értékelésével. Elsősorban marxista osztályszempontok alapján minősítette a szabadságharc eseményeit. Szemléletében a nemesi nemzeti romantika keveredett az osztályharcos szemlélettel, mely eggyé olvadva mitizálta a Habsburg „gyarmatosítás” elleni függetlenségi harcot, elvetve minden attól eltérő politikai, vagy gazdasági alternatívát. Ugyanakkor a szabadságharc nemzetközi kapcsolatrendszerében szinte abszolutizálta az orosz szövetséget.⁸

A II. Rákóczi Ferenc születésének háromszázadik évfordulójára megjelent új biográfia már sokkal árnyaltabb képet rajzolt, de a szatmári béke lényegi értékelésében nem következett be alapvető változás. A mű szerzőinek álláspontja szerint: „A szatmári békét tehát a szegénylegény katonák, tisztek, Rákóczihoz hű nemesek sora s a népi emlékezet joggal tekinthette árulásnak. Magyarország történelmi fejlődésének távlataiban a szatmári megegyezésben az a rendi földesúri érdek teljesedett be, amely a szabadságharcban belül kezdetektől fogva nyomon követhető volt, s Rákóczi európai nagyságrendű, a nemzeti abszolutista állam felépítését szolgáló politikáját nem vállalta, azzal élesen szembefordult. E kompromisszum tartósította a Habsburg dinasztia magyarországi uralmát és a magyar rendiség utóéletét.”⁹

A Rákóczi-ünnepségekhez kapcsolódó konferenciákon már ennél árnyaltabb értékelések láttak napvilágot, elsősorban Bánkuti Imre és Benda Kálmán tollából, amelyek sok szempontból realisabban értékelik a szabadságharc lezárását. Benda Kálmán elsőként fejtette ki a Rákóczi és Bercsényi által szorgalmazott orosz segítség illuzórikusságát, Bánkuti Imre pedig megállapította: „a rendi-nemzeti erők és az abszolutizmus közt »pozitív és negatív vonásokkal« rendelkező kompromisszum jött létre”. Az előbbieik közül első helyen kell említenünk azt, hogy megmentette a függetlenségi háborút és az országot a katasztrofális katonai vereségtől s annak összes politikai következményétől. Valószínű, hogy másfajta befejezés végzetes lett volna az etnikai állományában az előző évszáz-

⁷ Szekfű Gyula: Bercsényi és Károlyi a szatmári béke előtt. (kézirat) Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. Szekfű Gyula hagyatéka. Ms. 330. (a továbbiakban: MTA). L. a 140–149. oldalon!

⁸ Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1955. 302–305. o.

⁹ Köpeczi Béla—R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976. 352. o.

Bánkuti Imre: Károlyi Sándor és Benda Kálmán: A szatmári béke és az általános politikai helyzet. In: A Rákóczi szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékülés, 1976. január 29–30. Vaja—Nyiregyháza, 1976. (a továbbiakban: Vitás kérdések...).

zadokban megfogyatkozott magyarságra. A rendi-nemesi nemzet kereteinek fenntartása tehát sok retrográd vonása ellenére lehetőséget biztosított a további nemzeti fejlődéshez.¹⁰

Hasonló álláspontot vallott Kovács Ágnes a közelmúltban Károlyi Sándorról megjelent biográfiájában. A politikus Károlyi lépését úgy értékelte, hogy „A szatmári béke megmentette a nemzetet a katonai vereséggel járó tragikus következményektől, s ezzel a legtöbbet érte el, amit 1711-ben el lehetett érni.” Károlyi Sándor pedig „legfeljebb egy olyan programnak lett az »árulója«, amely 1711-ben már csak utópiának tekinthető”.¹¹

A Magyarország történeti eseményeit szintetizáló legújabb tudományos munkában R. Várkonyi Ágnes lényegében új álláspontot foglalt el a szatmári béke kérdésében. Az újabb kutatások fényében úgy látta: „Mai ismereteink alapján megállapítható . . . Rövid távon kedvezően zárta le a háborút a megegyezés a Habsburg-dinasztia szempontjából is. Magyarország örökös királyság maradt, az ellenállás jogáról lemondott rendek feladták az országhelyettesítésbe való szélesebb körű beleszólási, vagy ellenállási igényeket, és az udvar megmenekült a nemzetközi garancia veszélyeitől. Összességében a megegyezés a Habsburg-dinasztia és a magyar főrendek kompromisszuma volt, amelyért hosszú távon mindkét fél igen nagy árat fizetett.”¹²

Bár a szatmári békeegyezmény megszületésének történetét sikerült szinte napról napra feltárni, számos mozzanat, szubjektív, vagy objektív álláspont még homályban van. Lényegében ezek közé tartoznak a katonai események közvetlen és közvetett hatásai, melyek — háborúról lévén szó — alapvetően meghatározták a béke megkötésének körülményeit. Ennek ellenére a katonai események elemzése jobbra háttérbe szorult a diplomáciai lehetőségek és a béke megkötésének morális problémáival szemben. Legutóbb Bánkúti Imre foglalkozott 1710 őszének hadieseményeivel, s ha szándéka szerint nem is kívánt azzal részletesen foglalkozni, mégis, számos igen elgondolkodtató momentumra hívta fel a figyelmet a kuruc hadsereg reális harcértékével kapcsolatban.¹³ A katonai háttér tisztázatlanságára utal például a Magyarország története legújabban kiadott kötetének azon megjegyzése, hogy Károlyi álláspontját erősen befolyásolták a katonai fejlemények és „A császári csapatok — annak ellenére, hogy súlyos élelem- és takarmányhiánnyal küzdöttek, s lázongtak az elmaradt zsold miatt — könnyűszerrel elfoglalták Krasznahorkát, Egert, Bártfát és december közepén bevonultak Eperjesre.”¹⁴

Véleményünk szerint elengedhetetlen a katonai helyzet beható vizsgálata. Bár szem előtt kell tartanunk politikai, társadalmi és diplomáciai vonatkozásokat, jelen tanulmányunkban elsősorban a szatmári békeegyezményhez vezető út katonai aspektusait vizsgáljuk. Nemcsak a két szemben álló létszámát kell megállapítanunk, hanem annak minőségi paramétereit, harcértékét és utánpótlási lehetőségeit is. Vajon milyen erőkre támaszkodhatott volna a fejedelem, ha a kukizói kiáltvány soraiban valóban széles támogatásra találnak? Milyen okok, vagy pszichológiai momentumok befolyásolták II. Rákóczi Fe-

10 Bánkúti Imre: A szatmári béke. Budapest, 1981. 146–147. o. (a továbbiakban: Bánkúti: A szatmári béke).

11 Kovács Ágnes: Károlyi Sándor. Budapest, 1988. 123. o.

12 Magyarország története 1686–1790. 4/1. k. 351. o.

13 Bánkúti: A szatmári béke. 34. o.

14 Magyarország története 1686–1790. 4/1. k. 240. o.

rencet abban, hogy — ellentétben a katasztrofális hadihelyzet miatt aggódó Károlyi Sándorral — csodával határos módon bizzon a hadakozás „vontatódásában” s az általános békegaranciákban?

A XVII. században általánossá vált az a gondolat, hogy az elhúzódozó háborúkat, a tárgyalóasztalok mellett nyerjék meg. E gondolatot Hugo Grotius munkásságára vezették vissza, melynek egyik alaptétele, hogy „nem tudjuk a hadvezetés során lelkünk nyugalmát és Istenbe vetett hitünket megőrizni, ha nem tartjuk állandóan szem előtt a békét”.¹⁵ Ebből a valóságos tényből kiindulva a közelmúlt történetírása számos alkalommal szinte abszolutizálta a szabadságharc lezárásának azon módját, melyet a fejedelem fogalmazott meg az „Egy igaz magyar hazája dolgai felől való elmélkedése” című röpiratában: „Ne kívánja tehát senki, valaki magát magyarnak, avagy csak emberséges embernek kívánja ítélni, hogy ezen mostani hadakozás, hacsak sollemnis békesség által nem lehet; fegyverrel avagy a hadakozók elméének csábitásával végződjék... vagy az universalis békességig vagy az mostani császár haláláig vontatódnék ezen hadakozás.”¹⁶

Grotius azonban arról nem nyilatkozott, hogy a hadi helyzet milyen módon befolyásolja a béke megkötését. Csupán az általánosságok szintjén mozogva jegezte meg, hogy még „károsodás árán is ragaszkodni kell a békéhez, különösen a keresztényeknek”, és miután „a békét megfelelő módon biztosítani tudjuk, helyes, ha megbocsátjuk az ellenünk elkövetett bűnöket...” s ezeket a követendő elveket mind a két fél számára előnyösnek tartotta.¹⁷

Grotius elveihez híven a kuruc állam vezetése, élén Rákóczival, 1704-ben Gyöngyösön, majd Selmecbányán folytatott béketárgyalásokat a bécsi udvar képviselőivel. Később Nagyszombat városában folytak a tárgyalások, de érdemi eredmények helyett csupán rövid fegyverszünetet hoztak az alkudozások. A tárgyalások során II. Rákóczi Ferenc politikájának sarkkövévé vált, hogy Magyarország függetlenségét általános béke keretében szavatolják, s ezzel együtt pedig következetesen ragaszkodtak az erdélyi fejedelmi cím elismeréséhez, mivel úgy vélték, annak legitim volta biztosíthatja a Fejedeleme számára a nemzetközi béketárgyalásokba történő bekapcsolódást. A császári udvar természetesen mindvégig ellenezte az erdélyi fejedelemség ügyének megvitatását, miután a felkelőkkel való tárgyalásokat a birodalom belügyének tekintették. Bár Rákóczi azon törekvése, melynek során nemzetközi jogi garanciákkal ellátott békeegyezményekben kívánta lezárni a szabadságharcot, de korszerűnek számított, ennek megvalósításához igen minimálisak voltak a katonai és diplomáciai esélyek, így a gyakorlati megvalósítás számos aránytétellel párosult.

Rákóczi 1710. augusztus 19-én közreadott pátensében a béketárgyalások újrakezdését ígérte „nemcsak az angliai és hollandiai potentiáknál, mint előbbeni mediátoroknál adurgeáltuk, de az felséges mosqua cár mediatioját, ... oly declaratioval, hogy nemcsak személyünket erdélyi fejedelemnek, de velünk való colligatioja szerint, szabadságunkban és igazságunkban segélleni kíván.”¹⁸

¹⁵ Hugo Grotius: A háború és béke jogáról. (Válogatta: Farkas László) Bukarest, 1973. 201—202. o.

¹⁶ Egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedése. 1710. november 22—29. *Thaly Kálmán*: Archivum Rákóczianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. o. III. k., Pest, 1874. 202. o. (a továbbiakban: AR I. o.).

¹⁷ Grotius: i. m. 202. o.

¹⁸ Rákóczi Ferenc pátense. Sajóköri tábor, 1710. augusztus 19. Közli: Balog István: Egy irat a Rákóczi szabadságharc történetéhez (1710. aug. 19.). *Szabolcs Szatmári Szemle*, 1988/4. sz. 409—410. o.

Ezt a tudatot táplálta számos erdélyi tanácsúr, köztük Barcsai Mihály is, emlékeztetvén a Fejedelmet arra, hogy „Tudva lehet az magjar Nemzetnek nyavajaja ha mikor praktizaltatott az Austria Haztol; Orvasoltatott az Erdelyi Fejedelmek által... azért ugi hogi azt kivannok Felseged az Nemes Magiar Haza dolgát mi erettünk hadgia, ollyat kivannank; hanem munkaban venni az Erdelyi dolgokat Felseged Fejedelmi székett erősíteni, honnan is segethetne az magiar dolgakat...”¹⁹

Néhány héttel később a moldvai fejedelemségben levő követének küldött levelében Rákóczi reagált az erdélyiek álláspontjára. Reálisan mérte fel a katonai helyzetet, s mint írta, sokan rágalmazzák, hogy sorsára hagyta Erdélyt, de tanácsukat nem követheti, „mert, ha szintén minden hadi ratiokat félretévé, vaktában kívánnék is Erdély felé mennem: idegen hadam nem lévén azt oda nem vihetem [t.i. a magyarországi csapatokat], az mely cselédjét az ellenség torkában nem hagyhatja. Allegálják sokan elhittem magammal, ott is, eleimnek példáját, a kik Erdélyből szokták, Magyarországot ótalmazni — és onnan deducalják, hogy igyünknek fundamentuma Erdélynek felszabadulása légyen; de nem veszik eszekre az időnek különbözősését: mennyivel könnyebb volt akkor Erdély nyugodalmas birodalmából Magyarországot segíteni — mint sem most felháborodott állapotjában, maga saját erejével mind akét ország boldogulását exoperálni; és ha lehet-é Erdélyt akkor elnyerni kívánni, az midőn Magyarországot is ótalmazni kell, külső erő — az melynek segítségét várni nem győzik — nélkül.”²⁰

A kellesténél többet időztünk ugyan az erdélyi fejedelemség problémájánál, de úgy véljük, ez a szatmári béke egyik kulcskérdése. Rákóczi a szabadságharc folyamán következetesen ragaszkodott ugyan erdélyi fejedelmi címének elismertetéséhez, de a Habsburg uralkodó is hasonló következetességgel utasította vissza ezt a követelést. Hiszen Rákóczi az erdélyi fejedelmi cím birtokában jogot formálhatott volna a nemzetközi béketárgyalásokon való részvételre, míg e cím nélkül a magyarokkal történő megegyezés csak birodalmi belügy maradt. Másfelől a Habsburg-udvar joggal tartott attól, hogy Rákóczi netán szövetséget köt a törökkel, melyre a szabadságharc ideje alatt történtek is próbálkozások.

Az egykorú forrásokból nem állapítható meg egyértelműen, vajon Rákóczi mennyire volt tisztában azzal, hogy az erdélyi fejedelemség már nem lehet olyan ellensúlya a Habsburgok magyarországi törekvéseinek, mint az előző évszázad folyamán. Akkor Erdély fejedelme mögött a Török Birodalom állt a maga politikai és katonai súlyával, adott esetben fegyveres támogatást is adva. A XVIII. század elejére viszont az Oszmán Birodalom nemcsak belülről gyöngült meg, hanem a Szent Liga seregeinek csapásai alatt katonai ereje is megroppant, s a Temesköz kivételével kiszorult az ország területéről.

A Fejedelem példának tekinthette Hollandia függetlenségét, melyet a westfáliai béke garantált, de Rákóczinak azt is tudnia kellett, hogy a hollandusok szabadságukat Európa egyik legfejlettebb gazdaságával a hátuk mögött és igen erős szövetségesekkel az oldalukon vívták ki.²¹ Magyarország viszont egy más-

19 Barcsai Mihály Rákóczihoz. Gyarmath, 1710. augusztus 21. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) Rákóczi szabadságharc levéltára (a továbbiakban: RSzt.) G. 15. Caps. G. fasc. 203. 20. cs. 79. fol.

20 Rákóczi Daniel Péternek. Szerencs, 1710. szeptember 8. AR I. o. III. k. 158. o.

21 *Geoffrey Parker: Europe in Crisis 1598—1648.* Glasgow, 1982. 23. és 24. o.

fél százados törökellenes küzdelem színtere és szenvedő alanya volt. Az ország csak éppen felocsúdott a visszafoglaló háború megpróbáltatásaiból, mikor II. Rákóczi Ferenc vezetésével fegyvert fogtak a Habsburg abszolutizmus ellen. Küzdelmüket, amint azt később emlékirataiban maga a Fejedelem is elismerte, döntően a francia támogatásban bízva indította el.²²

A békegaranciák megítéléséhez felidézzük Rákóczi egyik legtehetségesebb diplomatájának a helyzetet jellemző, igen szkeptikus jelentését: „Ne igen bízzék Magyarország a szövetséges hatalmasságok ígérétében, hogy őt is befoglalják a köz békekötésbe. Őszinteségekről kételkedni nincsen ok, de a west-paleni békéből látnivaló, mennyit voltak akkor Svéd- és Franciaország képesek Csehország számára kieszközölni.”²³

1710 februárjában a Bécsben megtartott haditanácsi ülésre terjedelmes kimutatást készítettek az uralkodó számára birodalmának haderejéről. Az összeállítás szerint I. József császár 133 479 katona felett rendelkezett. Ebből 37 320 fő Magyarországon, 12 140 fő pedig Erdélyben szolgált. Összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy a francia haderővel szemben a Német Birodalomban és Lombardia területén csupán 40 020 katona állt fegyverben, igaz, ez nem tartalmazta a szövetségesek csapatkontingenseit.²⁴ Ennek tudatában is megállapítható, hogy 1710 elejére a reguláris császári haderő mintegy 37%-a vonult fel a kuruc állam hadserege ellen, mely jelzi, hogy az erőket fokozatosan a magyar hadszíntérre koncentrálták. Erre a spanyol örökösödési háború menetében beállott változások adtak lehetőséget. A Habsburg erők szövetségeseikkel együtt előbb Oudenaarde-nál (1709. július 11.), majd Malplaquet-nél (1709. szeptember 19.) súlyos vereséget mértek a francia hadseregre. A sorozatos katonai kudarcok miatt a „napkirály” diplomatái a hollandiai Getruydenbergben béketárgyalásokat kezdtek a Habsburg császár, valamint szövetségesei, Anglia és Hollandia megbízottjaival.

Savoyai Jenő herceg, aki már ekkor a Habsburg Birodalom politikai és katonai ügyeinek egyik irányítójává vált, a magyarországi felkelőkkel szemben elsősorban fegyveres megoldást kívánt alkalmazni, ezért egyre több csapategységet irányított át az eddigi mellékhadszíntér gyanánt kezelt országra.

A növekvő létszámú császári katonaság támadó hadműveleteinek következtében a kurucok kénytelenek voltak feladni a Garam menti bányavárosokat, majd 1709 végén kiüríteni a Dunántúlt. A következő év elejére pedig a gazdag szepességi városok is az ellenség kezére kerültek.

Rákóczi, aki hadseregét közel négyezer lengyel, svéd és kozák zsoldossal erősítette meg, támadást tervezett a császári csapatok ellen. Céljai között szerepelt a körülzárt Érsekújvár felmentése éppúgy, mint a Felvidék nyugati részének visszafoglalása, de joggal reménykedett abban is, hogy segítséget nyújthat az ostromlott Lőcse városának. Bár terve a romhányi vereség következtében meghiúsult, az ellenség nem folytatta tovább előrenyomulását és a tavasz folyamán Károlyi Sándornak jelentős utánpótlást sikerült bejuttatnia a szo-

²² II. Rákóczi Ferenc emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól annak végéig. (Fordította: Vas István, a tanulmányt és a jegyzeteket írta: Kőpeczi Béla) Budapest, 1978. AR III. o. I. k. 340. o.

²³ Klement János Mihály Rákóczihoz. Berlin, 1711 április 25. In: Szalay László: II. Rákóczi Ferenc bujdosása. I. k., Pest, 1864. 59. o.

²⁴ Haus Hof und Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Alten Feldakten. (a továbbiakban: HHStA KA AFA) 1710-2-ad. 7. a.; E levéltári adat annál is fontosabb, mivel Szabó Dezső egy tanulmányában a császári hadsereg létszámát 1710 elején csak 21 120 embernek mondja. Szabó Dezső: Az állandó hadsereg becikelyezésének története III. Károly korában. *Haditörténelmi Közlemények.* (a továbbiakban: HK) 1910. 50. o.

rongatott Érsekújvárba, de Lőcse városa hamarosan kaput nyitott az ellenségnek. A romhányi összecsapás nyomán egy időre olyan katonai patthelyzet alakult ki, mely keresztülhúzta a bécsi haditanács számításait. Ugyanis Siegbert Heister marsallt, a magyarországi erők főparancsnokát azzal a feladattal bízták meg, hogy foglalja vissza a stratégiailag fontos Érsekújvárt.

A Magyarország keleti részén dühöngő pestisjárvány, a fokozódó ellátási problémák és a hadvezetésen belül felmerülő személyi ellentétek egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a császári csapatok nem indítottak nagyobb szabású támadást a kurucok ellen. Közben az Isztambulból küldött követjelentések nyomán egyre biztosabbá vált, hogy a törökök megsegítik a Benderbe menekült svéd királyt. Ezért Heister csapatainak zömével Esztergom alá vonult, biztosítva a Duna völgyét, egyben azzal a céllal, hogy elfoglalva Szolnokot, gondoskodjon az összeköttetés zavartalanságáról az oszmánok által fenyegetett Erdéllyel²⁵ Savoyai Jenő viszont Érsekújvár ostromának elhúzódását Heister tehetetlenségének vélte, s indulatos levélben figyelmeztette a Haditanácsot, hogy már az egész világ rajtuk gúnyolódik, amiért nem képesek elbánni egy maroknyi lázadóval, mikor a hadvezetés a milicián kívül 40 000 német katona felett rendelkezik.²⁶

Bár a Fejedelem és a körötte csoportosuló katonai és politikai vezetők zöme látta, hogy a gazdasági és katonai eszközök elégtelenek a háború folytatásához, a béketárgyalások kérdésében mégis rugalmatlan politikát folytattak. Pedig a hadihelyzet egyre reménytelenebbül alakult a kuruc állam számára. Rákóczi 1710 nyarán két katonai akció révén igyekezett stabilizálni helyzetét. Elsősorban Erdély és a Dunántúl visszaszerzésére gondolt. Az év tavaszán fellázadt lengyel-svéd segélyhadak Grudzinski sztarosza vezetésével — mintegy hétezeren — Moldvában táboroztak és újfent felajánlották szolgálatukat a Fejedelemnek. Az elképzelések szerint a lengyel-svéd hadak, Mikes Mihály gróf Moldvába kiszorult kuruc csapattöredékeivel együtt, elfoglalják a fejedelemséget.²⁷ Ám Rákóczi Ferencnek csak tervei voltak, de pénze nem a katonaság felfogadására.

A Dunántúl visszafoglalására Béri Balogh Ádám brigadérost és Palocsay György tábornokot küldték. A viszonylag csekély erővel indított támadás a kezdeti sikerek ellenére hamar összeomlott. A lakosság ellenségesen fogadta a megjelenő kurucokat, mely már jelezte a kuruc mozgalom fokozatos elszigetelődését. Hiába száguldották be a kuruc lovasok csaknem a fél Dunántúlt, Béri Balogh Ádám és Palocsay György felkelésre buzdító pátensei viszhang nélkül maradtak. A császári hadvezetés nem is mozgósított nagyobb erőket a portyázó kurucok ellen, akik lassan felmorzsolódtak. Béri Balogh Ádámot — aki Közveg értelmetlen felgyújtása után újra a Duna felé vette útját — elfogták, Palocsay György tábornok pedig kénytelen volt parasztruhában átmenekülni a Duna-Tisza közére.²⁸

Midőn kisebb kuruc csapattöredékek még harcoltak a Dunántúlon, Magyarország legkorszerűbbnek tartott, stratégiai erőssége, Érsekújvár, a megadás feltételeiről tárgyalt. A vár feladása nem a megszokott módon történt, hanem mintegy nyitányaként a politikai megegyezésnek. Hiszen — s ez nem volt álta-

²⁵ Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Spanischer Successions—Krieg. Feldzug 1710. XII. Bd. Wien, 1887. 516. o.

²⁶ Max Braubach: Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie Bd. II. 387. o.

²⁷ Rákóczi Bercsényi Miklósnak. Ocsva, 1710 június 24. AR I. o. III. k. 123. o.

²⁸ Bánkúti Imre: Tolna megye a Rákóczi szabadságharcban (1703—1711). Tanulmányok Tolna megye történetéből II. (Szerk.: Puskás Attila) Szekszárd, 1969. 152—153. o.

lános — a kapitulációs okmányt maga az uralkodó, I. József hagyta jóvá, mely tartalmazta a szabad elvonulást, s egyben amnesztiát az őrség számára, s azon tiszteket, akik szolgálatra jelentkeztek a császári hadseregbe, elért rangjukkal átvették. Ezen felül az őrség tagjai között összesen húszezer forintot osztottak szét.

A békés megegyezés útját egyengette Pálffy János gróf magyarországi főparancsnokká történt kinevezése is. Ennek hátterében a bécsi udvari körök politikájának megváltozása rejlett. A nagyhatalmú Savoyai Jenő herceg hét-éves küzdelem után belátta, hogy a magyarországi felkelés csupán katonai eszközökkel történő leverése nem szolgálja a birodalom hosszú távú érdekeit: az uralkodónak olyan értelmű javaslatot tett, hogy ha már Rákóczi nem tudja felakasztani, akkor kegyelmet kell adni számára. Így Pálffy János — Savoyai Jenő herceg, Johann Wenzel Wrastislaw cseh kancellár támogatását, s nem utolsósorban az uralkodó jóváhagyását élvezve — korlátozott időre ugyan, de lehetőséget kapott a politikai megegyezés létrehozására. Ez a lehetőség nemcsak az udvarhű magyar nemesség érdekeivel, hanem a Habsburgok szövetségeseinek óhajával is megegyezett.²⁹

Ennek első lépése volt Érsekújvár kedvező feltételekkel történő kapitulációjának mielőbbi tető alá hozása. Ezzel kettős célt kívántak elérni. Egyrészt a császári hadak hátában megszűnt az utolsó igen jelentős kuruc erősség, mely sokáig veszélyeztette az utánpótlást és a közvetlen hátországot; semmi nem állt a kelet felé irányuló támadás útjába. Másrészt az Érsekújvárnál gyakorolt nagyvonalú gesztus tovább gyorsíthatta a kuruc haderő már régebben elkezdődött bomlási folyamatát. Hiszen az 1708-ban Pozsonyban összehívott országgyűlés határozatai, valamint az uralkodó által jóváhagyott amnesztia már az előző években is éreztette hatását, amelyet a mind gyakoribb elpártolások is jeleztek. Lőcse kapitulációja alkalmával számos katona vállalt szolgálatot az ellenfél táborában.³⁰

Az 1710 őszen Pálffy János tábornagy irányításával megindított előrenyomulás hirtelen nem várt sikereket hozott. Egyszerre három irányból kezdtek támadást a kuruc területek ellen. Északon Damian Virmond altábornagy a Szepesség és Csetnek városának irányából intézett támadást elsősorban Murány, Krasznahorka és Eperjes felé. Peter Viard tábornok körülzárta a Kassa védelmében fontos szerepet betöltő Jászó várát, de seregének zömével a Mátra és a Bükk alján végigvonulva elérte Tokajt, majd csapatai fokozatosan megszállták a Hegyalja mezővárosait. Jacob Josef Cusani lovassági tábornok se-regtete Hévízgyörk irányából Szolnok alá vonult, melyet október 17-én különösebb harc nélkül birtokába vett. Szolnok várának elfoglalása után Cusani csapatainak legnagyobb része Eger alá vonult és a Viard tábornok által küldött erősítéssel együtt körülzárták a várat. Az ostrom megindításához 70 lovasszázad (köztük 16 magyar és 8 rác), továbbá 21 zászlóaljából és 33 századból álló gyalogság állt rendelkezésre a 12 ágyúból és 6 mozsárból álló tüzérségen kívül.³¹

²⁹ *Karl Gutkas: Die habsburgischen Ländern zur Zeit des Prinzen Eugen. In.: Österreich und die Osmanen — Prinz Eugen und seine Zeit. (Hrsg.: Erich Zöllner und Karl Gutkas) Wien, 1988. 182. o.*

³⁰ *Bercsényi Miklós Károlyi Sándornak. Kassa, 1710. február 18. Thaly Kálmán: Bercsényi Miklós levelei Károlyi Sándorhoz. 1703—1711. Pest, 1886. 327. o.*

³¹ *Extractus Ordre de Bataille. Actum Agriae, 1710. október 28. OL P. 287. Forgách cs. lt. Series II. Fasc H. H. 43. cs.*

A három irányból indított koncentrált támadás nem érte váratlanul a kuruc hadvezetést, de annak üteme mindenképpen meglepte. Érsekújvár kapitulációjának napján, melyről a Fejedelem még nem értesült, bizakodással telve a következőket írta Károlyi Sándornak: „Akármit adjon az Isten, mindazonáltal — de már ennyi üdöt vesztvén Újvár előtt az ellenség: se Szolnokot, se más erősséget ez idén nem félttem tülle, és per consequens elég hasznunkra leszen Szolnok”.³² Hat nappal később, amikor már biztos híreket kapott a fejedelmi udvar Érsekújvár kapitulációjáról, Rákóczi kénytelen teljesen új katonai helyzettel számolni. Károlyi Sándornak ekkor beismerte, hogy a szabadságharc pénzügyi alapjai régen összeomlottak, „Hitemre mondom, esztendőök folynak, — az mióta tudniillik a rézpénz elveszett, — hogy magunk ereje által való bogdulásunkat nem reménlettem hanem külső segítségekbe vettem reménységemet, s ezek által mostis bátran bízom Isten megsegít bennünket: . . . Mint-hogy pengig az békességhez, — se jóhoz, se roszhoz — éppen nem bízhatván, az hadakozással kintelenek vagyunk: arra fordítsuk minden erőnket, hogy üdöt nyerhessünk és adjunk azoknak, a kiktül minden jót remélnhetünk.” Az ellenség hadműveleteinek lassítását a várak és palánkok megerősítésében látta a Fejedelem: „nincs egyéb mód benne, hanem az mezőt elhagyván, erősségekre kell szorulnunk”.³³ Murányt legalább egy esztendőre kívánta ellátni élelemmel és pénzzel, az Alföldön Hatvan, Jászberény várát, s természetesen Kassát, Egert, Munkácsot és Kővárt. Ezen kívül számos palánk és kastély megerősítését javasolja, s többek között Szent-Jóbot — ahova hadmérnököt is küldetett —, Ecsedet és Kis-Ecsedet, Szatmárt, Nádudvart, továbbá Károlyt akarta huszárvárnak kiépíteni.³⁴ Károlyi Sándort több ízben figyelmeztette arra, hogy a várvédelem kulcsa az erős őrség, a sok élelem és a jó parancsnok. Példának hozta fel Érsekújvár megvétele, melyet „se az munitio nem-létének, se az éhségnek, se másnak nem tulajdoníthatunk: hanem az erőnek, és hogy hadainknak nem adott Isten donum martyrij hazájokért”. A valóságban Érsekújvár csak azért tudta még augusztusban is élelmezni magát, mert az őrség 445 tagja átvágta magát az ostromgyűrűn és több mint másfél százan az ellenség táborába szöktek. Szluha Ferenc, Érsekújvár élelmezési biztos, augusztus második felében már arról értesítette Károlyit, hogy az ellenség is jól tudja az „Eles 13 napnál tovább nem tart”.³⁵

Október elején a kuruc csapatok zöme Bártfa, Eperjes, Kassa, Putnok, Eger, Szolnok, Nádudvar, Szatmár, Kisvárd, Munkács, Ungvár, Huszt és Kővár vidékén, a Sárréten és a bihari hajdúvárosokban helyezkedett el.³⁶ Az ellenség októberben indított hadműveletei nemcsak Szolnok gyors elvesztését eredményezték, hanem Füzesabony, Tiszatarján és Tiszacsege térségében kijutottak a Tiszához. Cusani tábornok, Philipp Ernst von Lancken tábornok egységeivel egyesülve, a kuruc felderítők jelentése szerint, három vagy öt regimenttel, már november elején Ónod térségében és Csege, valamint Tarján között a Tisza partján táborozott. Északon Virmond tábornok egységei elfoglalták Jászó várát,

32 Rákóczi Károlyinak. Szerencs, 1710. szeptember 24. AR I. o. III. o. 167. o.

33 Rákóczi Károlyinak. Szerencs, 1710. október 1. AR I. o. III. k. 170. o.

34 Rákóczi Vay Adámnak. Szerencs, 1710. szeptember 5. és Rákóczi Károlyinak. Szerencs, 1710. október 3. AR I. o. III. k. 154—155. o., 172—175. o.

35 Szluha Ferenc Károlyinak. Ersekujvár, 1710. augusztus 18. OL G.15 20. cs. 70—71. fol.

36 A kuruc ezredek dislocatioja. 1710. október 3. OL Károlyi levéltár (a továbbiakban: Klt.) P. 396. Acta Publica Acta Rakocziána (a továbbiakban: AP. AcRA.) Lad. Dcz. Irreg.; A kuruc csapatok dislocatioja. 1710. október 28. Sáros vármegye iratai, Acta Politica 1710. 4 fol. OL Filmtár (Ft.) C. 1536. doboz.

majd Eperjes és Bártfa meghódoltatására indultak.³⁷ Összhangban a császári hadak főerőinek támadásával, október utolsó napjaiban Thököly Popovic ezredes vezetésével a rác milícia kötelékei átkeltek a Körösökön. A közelben állomásozó Kárándy Mihály lovasainak megtámadása után Sarkad vidékén és a bihari hajdúvárosokban hajtották el az állatállományt, majd Szoboszló környékén, már József császár hűségére eskették meg a pásztorokat.³⁸

Amikor Pálffy János november közepén megírta híres, békeajánlatot tartalmazó levelét a kuruc főerők parancsnokának Károlyi Sándornak, magabiztosan szögezhette le az elért eredményeket: „Bizonságot tehetnek mind Érsek Újvár s mind Szolnok, s talán maholnap Eger is Isten kegyelme által, hogy nem kigondolt nemzetségekből álló segítségekkel mind a Tiszán innen, s mind túl való földet megvizsgálhatom s megszelidíthetem, Erdélyből is hadak gyüvén ki, de hazának nagy romlásával.”³⁹

Ezeket a sorokat olvasva joggal merül fel a kérdés, hogy miért tudta felszámolni a császári hadsereg oly könnyedén a kuruc ellenállást a Duna-Tisza közén, s foglalta el a Rákócziak ősi fészket Sárospatakat? Különösen érdekes ez, ha elgondolkozunk azon, hogy Pálffy fentebb idézett levele előtt alig néhány nappal értesítette a haditanácsot csapatainak katasztrófális élelmezéséről, a köztük dülő betegségekről, s a fegyelem fellazulásáról.⁴⁰ A másik oldalon pedig, milyen tények támasztották alá II. Rákóczi Ferenc mérhetetlen optimizmusát, a hadakozás folytathatóságába vetett hittét? E kérdések megválaszolásához meg kell vizsgálnunk a szemben álló hadseregek létszámának arányait, fegyverzeti, fegyelmi és utánpótlási viszonyait.

A kuruc állam a fegyveres harc hét esztendeje alatt az ország szinte minden emberi és gazdasági erőforrását a szabadságharc szolgálatába állította. Bár az ezredek létszámának állandó ingadozása és az elége hiányos mustra- és zsoldelszámolások miatt nehéz képet alkotni a hadsereg létszámáról, de úgy tűnik, hogy az 1705—1707 közötti időszakban átlagosan 40—50 000 fő körül mozgott, s olykor egy-két hónapra elérte a hatvanezer fős létszámot is.⁴¹

Hatalmas teljesítmény ez, hiszen az ország lakossága nemigen haladhatta meg a négymilliót és a császári haderő kötelékeiben, Magyarországon és a birodalom más harterein is igen sok magyar katona harcolt. Pontos számokkal még adós a történelemtudomány. Egy 1710 tavaszán készült létszámösszesítés szerint a Rajnánál, Lombardiában és Hollandiában összesen 5152 magyarországi katona harcolt, de tudunk arról is, hogy Katalóniában egy lőszerszállítvány fedezésére közel száz magyar huszárt vetettek be.⁴² Nem tudjuk azonban

37 Pikó Demeter Károlyihoz. Nánás, 1710. október 30. és Fehértő, október 31. OL P. 396. Klt. AP. AcRA. 1710. okt. Fasc. 64., 67.; Bagossy László Károlyihoz. Eperjes, 1710. november 1., uo. 1710. nov. Fasc. 1. A. 6.; Szentpéteri Imre Károlyinak. Szántó, 1710. november 5., uo. 1710. nov. Fasc. 1. A. 13.; Palocsai György Károlyinak. Nánás, 1710. november 8. (dében), uo. 1710. nov. Fasc. 1. A. 20.

38 Pikó Demeter Károlyihoz. Nánás, 1710. október 28. OL P. 396. Klt. AP. AcRA. 1710. nov. Fasc. 2. B. 62.; Komáromi Cs. György Károlyinak. Debrecen, 1710. október 27. és 30., uo. 1710. okt. Fasc. 2. B. 57., 65.

39 A tanulmány írásakor bocsátotta rendelkezésemre *Bánkuti Imre* jelenleg még kéziratban lévő okmánypublikációját „Okmányok a szatmári béke történetéhez. 1710. november 14 — 1711. május második fele” címmel (megjelenés alatt). (A továbbiakban: *Bánkuti: Okmányok.*) Segítségért ezúton mondok köszönetet. Pálffy János Károlyinak. Pest, 1710. november 14. *Bánkuti: Okmányok.* 1. sz.

40 *Lukinich Imre: A szatmári béke története és okirattára.* Budapest, 1925. 18. o. és 20. o. (a továbbiakban: *Lukinich: A szatmári béke.*)

41 N. Kiss *István: A szabadságharc államának jövedelmei.* In: *Európa és a Rákóczi szabadságharc.* (Szerk.: Benda Kálmán) Budapest, 1980. 199—201. o.

42 *Haupt Muster Tabelle* 1710. február — április. HHStA KA AFA Niederlande 288 Fasc. 1710 — 13—159.; *Diarium Guido Starhemberg.* AFA. Spanien und Portugal 292. Carton 1710 — 13 — 1.

azoknak a vitézeknek a számát, akik a reguláris császári ezredekben vállaltak szolgálatot. Például a spanyol örökösödési háború kezdetén a Nigrelli ezredbe kétszáz újoncot toboroztak a felső-magyarországi vármegyékből, sőt arról is tudunk, hogy Koháry György alezredesként harcolt Spanyolországban a Starhemberg gyalogezredben.⁴³

Kutatásaink jelenlegi állásánál elmondhatjuk, hogy Magyarország Erdéllyel együtt átlagosan 60—70 000 katonát állított a két szembenálló hadsereg számára. Összehasonlításlal azonban érdemes megjegyezni, hogy a kontinens leg-erősebb szárazföldi hatalma, a közel húszmillió lelket számláló Francia Királyság hadereje még a legnagyobb erőfeszítések idején sem haladta meg a 200 000 főt.

A jelentős létszámú kuruc haderő zsolddal és élelemmel történő ellátása még rövid távon is felülmúlta az ország gazdaságának teherbíró képességét. Az Udvari Tanács számításai szerint 1704 végén 1705 elején a hadsereg fizetése és élelmezése pénzre átszámítva 7 662 616 rénes forintot tett volna ki. Ezzel szemben az 1706 decemberében készült ún. rozsnyói adókimutatás másfél millió rénes forint pénzádó és közel nyolcszázézer forint értékű termény és iparcikk szállítására kötelezte a megyéket.⁴⁴ Az egyre nagyobb infláció következtében ez is kevésnek bizonyult, sőt a helyzetben az sem segített, hogy a nemesség és a megyék önkéntesen is megajánlottak pénzt és terményeket a hadsereg fenntartása számára.⁴⁵ Így maradt a hadellátás legkézenfekvőbb megoldása, a rekvi-rálás, a falvak különböző ezredek számára történő „assignálása”, voltaképp a „katonai diktatúra bevezetése az adóbehajtás terén”. A rézpénz, bár kezdetben sem töltötte be funkcióját, ideig-óráig még funkcionált. Viszont az egyre mélyülő gazdasági válság 1708 elejére a kuruc állam rézpénzen alapuló monetáris rendszerének összeomlását eredményezte.⁴⁶ A gazdasági bajokat csak tetézte, hogy a kuruc taktika részét képező kitelepítések és az ún. „égetések” jelentős része a kuruc állam hátszágát, ezen belül is főleg a Duna-Tisza között és a Tiszántúlt érte. Például Magyarország akkori egyik leggazdagabb és legnagyobb lélekszámú városának, Debrecennek kiürítésére két alkalommal is sor került — s hogy ez mit jelentett a lakosság számára, úgy véljük, nem kell különösebb kommentár.

Óriási gondokat okozott a hadsereg létszámának fenntartása is. Egyes számítások szerint a parasztcsaládok 10—40%-ából esett ki hosszabb vagy rövidebb időre a családfő.⁴⁷ Számos faluból szinte az összes fegyverfogható férfi hadra kelt. A Galga folyó mentén fekvő tizenhárom helység 1704-ben 230 katonát adott a kuruc hadseregnek akkor, amikor az előző esztendőben 719 adózó családfőt írtak össze. Ugyan ebben az évben Szabolcs vármegye 2933 adófizető lakosa és gazdája közül 1142-en keltek hadra, vagy állítottak maguk helyett zsoldost. Az 1706-ban Diószegről 111, Szentimréről 210 férfi vállalt szolgálatot csupán Eölyüs János ezredében. Megemlíthetjük még Nyírbátor városát, mely

43 Koháry István Koháry Juditnak. Bécs, 1711. június 7. OL P. 398. Klt. Missiles 40.736.; A. 14. Insinuata Consilii Bellici 4. cs.

44 Magyarország története 1686—1790. 4. k. 201. o.

45 Takács János: Közteherviselés II. Rákóczi Ferenc korában. Zalaegerszeg, 1941. 215. o. és 271. o.

46 Bánkúti Imre: II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági társadalmi vonatkozásai. *Numizmatikai Közönlöny*, 1979/1980. 79. o.

47 Maksay Ferenc: Parasztok a hadban és termelésben. In: *Európa és a Rákóczi szabadságharc* ... 168. o.

1704-ben 88 lovas és 3 gyalogost adott, s még az 1710. július 29-én készült összeírás is összesen 114 fegyverforgató nevét tartalmazta.⁴⁸

A munkaerő ilyen tömeges méretű hadba hívása, még rövidebb időre is, éppen abban a feudális gazdaságban okozott jelentős zavarokat, mely hivatott lett volna ellátni a hadsereget. Így azon többszörösen paradox helyzet állt elő, hogy miközben a kuruc hadsereg növelte létszámát, saját jövőendő ellátását élte fel, éppen úgy, mint amikor az ország védelmének érdekében saját hátországát pusztította el. Ezeket a problémákat csupán tetézték — bár részben azok következményei voltak — a gyenge termékek és az 1708-tól egyre intenzívebben dühöngő pestisjárvány, mely egyes becslések szerint több mint háromszázezer áldozatot szedett.⁴⁹

A gazdasági problémák fokozódásával együtt egyre reménytelenebbé vált a kuruc haderő helyzete. Bár az ország területének nagyobb része tartósan kuruc fennhatóság alá került, döntő győzelmet soha sem tudtak aratni az ellenfél felett. Koroncónál és Nagyszombatnál 1704-ben, Zsibónál 1705-ben, Trencsénél 1708-ban, Romhánynál 1710 elején szenvedtek vereséget a Fejedelem hadai. Emellett a császári hadvezetés mindvégig ügyelt arra, hogy az utánpótlás szempontjából stratégiaileg legfontosabb helyeket, mint a Duna mentén Pozsonyt, Győrt, Komáromot, Esztergomot, Budát és Pestet; a Dráva vidékét; a Tisza mellett Szegedet és a Maros mellett Aradot és Dévát szilárdan kezében tartsa. Így nem csak a várak utánpótlása vált lehetővé, hanem az is, hogy tíztizenötezer császári katonát különösebb gond nélkül mozgassanak és éppen arra a területre irányítsanak az országon belül, ahol a legnagyobb szükség volt rá.

Hiába rendelkezett a kuruc hadvezetés egy-egy összecsapásban akár háromszoros létszámfölénnyel, stratégiai döntést mégsem tudtak kicsikarni. Ennek okai igen sokrétűek voltak. Rákóczi hadseregének kiképzési és fegyelmi szintje messze elmaradt a Habsburg császár hadseregétől. Óriási különbségek mutatkoztak a két hadsereg felszerelése között. A Fejedelem lovasságának jó, ha egyötöde rendelkezett minden szükséges fegyverrel. Karddal általában a lovasok 85—95⁰/₀-át tudták ellátni, de a lőfegyverek területén sokkal rosszabb volt a helyzet. A puskával, vagy karabéllyal való ellátottság — igen nagy szórádással — a lovas ezredek állományában 30 és 60⁰/₀ között mozgott. A pisztolyok aránya nagyjából megegyezett ezzel az értékkel, de az előírt két pisztollyal csak általában az állomány egynegyede rendelkezett. Valamivel jobb értékeket mutatott a gyalogság felfegyverzettsége, ahol a puskával, vagy karabéllyal ellátottak aránya 50 és 90⁰/₀ között ingadozott.⁵⁰ Ezzel szemben a császári haderő fegyverrel való ellátottsága kielégítőnek mondható. A Rabutin nyugat felé vonuló hadtestéről 1706 novemberében felvett mustrajegyzék szerint a lovasság 85—95⁰/₀-a karabéllyal, 60—85⁰/₀-a pisztollyal (két darab pisztolyról van szó), 80—90⁰/₀-a karddal volt felszerelve. A gyalogságnál a legénység 90—100⁰/₀-a rendelkezett karddal és szuronnal.⁵¹

48 Károlyi Sándor csapatainak mustrája 1706 február. OL Ft. 5523. doboz.; Horváth Lajos: A Galga mente történetének írott forrásai 1686—1711. *Muzeumi Füzetek*, 26. sz. (Szerk.: Asztalos István) Petőfi Múzeum, Aszód. 1983. 30. o.; Szabolcs vármegye összeírása 1704-ben. *Hadtörténelmi Levéltár* (a továbbiakban: HL) Ft. 96. doboz.; N. Kiss István: A kuruc hadsereg szociális összetétele. *HK* 1985. 3. sz. 572. o.

49 Zayzon Sándor: Károlyi és a szatmári béke. *Századok* (a továbbiakban: Sz), 1915. 46—49. o.

50 Czifány István: A Rákóczi szabadságharc hadserege a mustrák tükrében. Egy hadügyi fáziskésés sajátosságai. *HK* 1986 1. sz. 143—149. o.

51 Uo. 151. o.

A császári haderő zsoldosainak többsége hosszú és kemény kiképzés során sajátította el a tüzelés és a mozgás bonyolult műveleteit, s ennek nyomán zárt hadrendű, jól manőverező, kitűnő pszichikai állóképességgel rendelkező, nagy tűzerejű egységeket alkottak. Tisztjeik képzettsége általában megfelelt a kor hadügyi követelményeinek. Zömük nem csak a nyugati front reguláris hadviselésének iskoláját járta ki, hanem, részt vevén a török kiűzésében, tisztában volt a portyázó hadviseléssel is. Számos tiszt igen jól ismerte a magyarországi hadszínteret. Dietrich Glöckelsperg tábornokról például feljegyezték, hogy jobban ismerte az erdélyi viszonyokat, mint maguk az ott lakók.⁵² A kuruc hadsereg — képzettségi, fegyverzeti és fegyelmi viszonyaiból fakadóan — a portyázó harcmodorral ért el számottevő eredményeket. Hirtelen rajtaütésekkel, az ellenség utánpótlásának állandó zavarásával komoly harcászati sikereket tudtak elérni, s mivel Magyarország sokáig csak mellékhadszíntér volt a császári hadvezetés számára, így a viszonylag csekély számú ellenséggel szemben sokáig a hadászati egyensúlyt is fenn tudták tartani. Nyílt ütközetekben viszont a kuruc csapatok, miután lőfegyverekkel gyengén voltak ellátva, nem rendelkeztek komolyabb harcászati állóképességgel, tisztjeik nem értettek a reguláris hadviseléshez, így szinte törvénytörően vereségeket szenvedtek. *Bár jelen tanulmányunkban a két haderő közötti különbségeket részletesen nem tudjuk kifejteni, annyit mégis meg kívánunk jegyezni, hogy valójában a kuruc hadsereg még erejének tetőpontján sem volt egy súlycsoportban a császári haderővel.*

Egy 1710 januárjában készült hadrendi kimutatás szerint a kuruc hadsereg főerőinek létszáma a mintegy 3500 főt kitevő svéd-lengyel hadtesttel együtt 27 000 főre rúgott. Ha ehhez hozzászámítjuk a különböző várőrségeket, melyek közül csak egyedül Érsekújvár védőinek létszáma haladta meg a kétezer főt, a kuruc ezredtörödelékeket és szabadcsapatokat, akkor elmondhatjuk, hogy a Fejedelem zászlai alatt, a lengyel-svéd zsoldosokat nem számítva, összesen mintegy harmincezren szolgáltak.⁵³ Különböző, itt nem részletezhető okok következtében — pestis, dezertálások, politikai és gazdasági válság — az ezredek létszáma jelentősen csökkent. Egyes vélemények szerint a haderő állománya 1709 nyarától 1710 elejéig felére apadt.⁵⁴ Ha ezt az állítást kissé túlzónak is tartjuk — hiszen az ezredek azelőtt is csak ritkán voltak teljesen feltöltve —, az kétségtelen, hogy ez az évek óta megfigyelhető tendencia 1709-től felgyorsult, amint ezt az alábbi táblázat is szemlélteti.⁵⁵

Zay András udv. lov. ezd.	Jacob Dietrich gyal. ezd.	Győri Nagy János gyal. ezd.
1707.06.10. 1050 fő	1709.03.07. 574 fő	1705.08.30. 904 fő
1707.08. 1016 fő	1709.07.02. 333 fő	1706.03.14. 765 fő
1709.07.04. 604 fő	(5 comp.)	-1706.10.29. 778 fő
1709.10.04. 406 fő	1710.08.07. 297 fő	1710.07.19. 711 fő
1710.03.19. 484 fő	1711.02.03. 497 fő	1710.10.01. 386 fő
1710.07.18. 453 fő		

52 Cserei Mihály: Erdély története. (1661—1711). (Bevezetőt és a jegyzeteket írta: Bánkuti Imre) Budapest, 1983. 363. o.

53 Thaly Kálmán: Tényleges létszámok és a hadi felszerelés Rákóczi hadseregének ezredében. HK 1981. 172—174. o.; Az érsekújvári őrség létszáma 1710 április 4. HL Ft. 66. doboz.

54 N. Kiss: i. m. HK 1985 3. sz. 549. o.

55 A mustrák lelőhelye: OL RSzt. G. 28 V.2-A-C 75. cs.

Rákóczi emlékirataiban a következőképpen emlékezett a háború utolsó időszakának létszámviszonyairól: „Mielőtt Skoleba mentem parancsot adtam, hogy egész megmaradt lovasságomat általános hadiszemlére Kisvárdára gyűjtsék össze. A béke reménységének és a fegyverszünet nyugalmának köszönhetően, hogy tizenkétezer ember gyűlt össze ezen a helyen.”⁵⁶ Károlyi Sándor viszont, 1711. április 3-án egy igen sok félreértésre alkalmat adó levelet írt a Fejedelemlennek: „Felséged maga itellye meg, többen vagyunk 25 ezernél ben, senatorok ketten s egy cancellarius, az is már generalis.”⁵⁷ Ugy véljük, Károlyi nem a haderő nagyságáról tájékoztatta a Fejedelmet, hanem arról kívánta meggyőzni Rákóczit, hogy híveinek többsége békét kíván. Így a Károlyi által közölt — valószínűleg túlzó — szám magában foglalta nemcsak a dunántúli és erdélyi menekülteket, hanem a katonaság mellett azok hozzátartozóit és cselédjeit is, akik a táborokban éltek.

A források igen gyér volta miatt nehéz pontos képet rajzolni a kuruc hadsereg létszámviszonyairól a szabadságharc utolsó időszakában. Az ezredek létszámcsökkenése 1710 nyarán már igen erőteljesen éreztette hatását. Bár Eszterházy Antal dragonyos ezredét még sikerül feltölteni, melynek létszáma 1710 júniusában elérte a 701 főt, de például a Fierville gránátos ezredben csupán 256 katoná teljesített szolgálatot az év augusztusában. Október elején a Jászágban fekvő Dosa falu mellett levő táborban összesen tizennégy kuruc ezredet vontak össze, de ezeknek létszáma már csak 2846 főre rúgott.⁵⁸

Mint említettük, a kuruc hadsereg létszámcsökkenésének okai igen sokrétűek voltak. A több mint hét éve tartó háború, mely igen sok szenvedést hozott a lakosság számára, nemcsak az anyagi, hanem az emberi tartalékokat is felélte. Például Rákóczi munkácsi uradalmában, ahol az 1703-as esztendőben még 1170 jobbágy családot számoltak össze, 1711 elejére már csak 467-en maradtak. Sokan a fegyveres küzdelem és a pestis áldozatai lettek, vagy a menekülés útját választották.⁵⁹

Az országszerte tomboló pestis 1710-ben a kuruc haderő egyik legnagyobb ellensége lett. Várak őrségeit, ezredek legénységét tizedelte meg. „Kassán alig marad 200, — az többi kiholt, mezőben sincs mindenestül több 500-nál 4 regimentben” — írta udvari marsalljának a Fejedelem.⁶⁰ Szentpáli István gyalog regimentjében az 1709 áprilisában felvett mustrajegyzék tanúsága szerint 331 hadrafogható katonát számláltak. Ezekből 1710 őszéig összesen 148 vitéz szökött el, vagy lett a pestis áldozata.⁶¹

A kuruc hadseregben 1710 őszére az előző években sem igen jó fegyelmi viszonyok teljesebb felbomlóban voltak, általánossá lett a katonák közötti bizalmatlanság, állandósultak és tömegessé váltak a szökések, a vitézlő rend zöme zúgolódtott, s egyre inkább a háború befejezését kívánta. Pikó Demeter ezreskapitány Károlyi Sándorhoz küldött október végi jelentésében valós képet festett a csapatok állapotáról: „a Tisztek panaszkodnak, hogy a katonaságot nem találják sem egyebütt ki mely seregbélieknek nagyobb része beteg, az kik elő jönnek is meg bizony kevesen vadnak . . . Mit gyül egy felől, Másfelől egy oszol

56 Rákóczi Emlékiratai . . . AR III. o. i. k. 420. o.

57 Károlyi Rákóczinak. Olcsva, 1711. április 3. *Bánkuti*: Okmányok. 65.

58 *Thaly*: Létszámok . . . HK 1981. 176—177. o.

59 *N. Kiss*: i. m. 550. o.

60 Rákóczi Vay Adámnak. Szerencs, 1710. szeptember 5. AR I. o. III. k. 155. o.

61 Szentpáli István gyalog regimentjének mustrája Kraszna, 1709. április 19. MTA Kt. Rakocziana Ms. 4972.; Lista a Szentpáli ezredről. Petrova, 1710. november 12. OL P.396. Klt. AP. AcRA. 1710. nov. Fasc. 1. A. 25.

Nagyságod Uri parancsolatját el várom az Zászlókis Rakáson vadnak mit csináljak Velek nem tudom”.⁶² Sötér Tamás pedig arról tájékoztatta felettesét, hogy „iten Colonellus Kókai Márton Cseplesz János és Goda Istvan Uramékkal mint egy harmadfél százan lehettünk, mert az katonaság nagyobb része vissza ment és Labanczá lettek feles tisztekkel edgyüt”. Halász Péter a hadak teljes elosztásáról értesítette a kuruc erő főparancsnokot, mivel „az egész Hajdú városi hajduk egészen el szöktek” a Tiszántúlon csak Turcsányi János hajdúi maradtak.⁶³

Ilyen vagy ehhez hasonló jelentéseket tucatjával idézhetnénk ebből az időszakból, melyek világossá teszik, hogy *1710 utolsó három hónapjában a kuruc haderő a teljes felbomlás állapotában volt*. Ha valami ételmet kaptak, még összeverődtek a kuruc egységek, „mert az mint szokás már az mi hadaink között ha egy nap kenyere husa nincs mentén oszlik” — írta rezignáltan az egyik ezereskapitány. Maga Rákóczi is érzekelte a bajt: „Szent-Péteri, Sötér, Kókai Sarer, mind együttvadnak, tébolygó juhok módjára, hadok egymással ellenkezik: egyike a másikat labancznak tartván, Antal úr még Patakon is megunt a lakást, s mindnyájan az éhségrül az mindennel rakott földön, — holott a mennyien vadnak, Szerencs is eltartaná őket;” — vetette papírra gondolatait a Fejedelem a kuruc hadsereg egyetlen aktív parancsnokának, Károlyi Sándornak.⁶⁴

A kuruc hadsereg felső vezetése zömében hátat fordított a vitélző rendnek, amely csak tovább fokozta a csapatok demoralizálódását a katonaság magárahagyatottságának érzését. Bercsényi Miklós már régebben kikapcsolódott a hadműveletek irányításából, s a pestistől rettegvé járta a Felvidék kastélyait. Rákóczi diplomáciai feladattal lengyel földre küldte az orosz segítség megszerzésére, de Bercsényi inkább arra bízta a kuruc főtiszteket, és szenátorokat — köztük Radvánszky Jánost is —, hogy jöjjenek át „a muszka czár” oldalra alá. Esterházy Antal, vagy Nagyszegi Gábor, Érsekújvár egykori parancsnoka csak dermedten figyelte az eseményeket. Mikes Mihály tábornok az erdélyi bújdosók egy részével már régebben Moldvába menekült, de sokan kerestek menedéket török földön is. Károlyi értesülései szerint csak a Temesközben számuk elérte a háromezázat. Az angol királyság konstantinápolyi követe is azt jelentette uralkodójának, hogy „rengeteg magyar és nagyon sok francia tiszt török területre és Lengyelországba távozott”, sőt a bécsi udvarnak már összel olyan információi voltak, mely szerint a kuruc mozgalom vezetői orosz területre kívánnak távozni.⁶⁵

Forrásaink arra utalnak, hogy *1710 őszére az egységes kuruc katonai irányítás már nem létezett*. Bár a fejedelem még az országban tartózkodott, az irányítás fokozatosan Károlyi Sándor kezébe csúszott át. A kuruc főparancsnok, Palocsay György és Sennyei István tábornokokkal és néhány brigadérossal, többek között Sennyei Ferencsel, Szentpéteri Imrével, Vay Lászlóval és Zay Andrással együtt, már csak azon igyekeztek, hogy legalább lassítsák a császáriak előnyomulását és a katonaságot, a löszert és az ételmet visszavonhassák

⁶² Pikó Demeter Károlyinak. Nánás 1710. október 29., 31. Uo. 1710. okt. Fasc. 2. B. 62., 67.

⁶³ Sötér Tamás Károlyinak. Pütrügy, 1710. október 22., Uo. 1710. okt. Fasc. 2. B. 39.; Halász Péter Károlyinak. Nádudvar, 1710. október 21. Fasc. 2. B. 37.

⁶⁴ Pikó Demeter Károlyinak. Nánás, 1710. október 31. Uo. Fasc. 2. B. 67.; Rákóczi Károlyinak. Ungvár, 1710. november 3. AR I. o. III. k. 190. o.

⁶⁵ Bercsényi Radvánszky Jánosnak. Jaroszló, 1710. december 28. OL P. 566. Radvánszky cs. lt. III. o. VIII. cs. 55. sz.: Duma Dániel Károlyinak. Facset. 1710. október 30. OL P. 396. Klt. AP. ACRA. 1710. okt. Fasc. 2. B. 66.; Karl A. Roeder Jr.: Austrian Eastern Question 1710—1790. Princeton, 1982. 35. o.

az erődített helyekre, elsősorban Munkácsra és Ungvárra. A kiadott parancsokban inkább az ellenség megfigyelését, az utak és révek „bevéatását” rendelték el. A szórványos összecsapásokban általában a császáriak a kezdeményezők, s általában a győztesek is. Jól jellemzi a helyzetet a Szentpéteri Imre brigadéros számára kiadott parancs, melyben Károlyi arra utasította őt, hogy: „Csak az portára magát ne bízsa conductos Emberekkel is vizsgálta az ellenséget,” amennyiben a szemben állók támadást intéznének, vonuljon vissza és Zay, valamint Charrière ezredét nyomban küldje Munkács várához.⁶⁶ Károlyi Sándor, akinek kezében a kuruc hadak tényleges irányítása összpontosult, a csökkenő létszámú, demoralizált és rosszul felfegyverzett katonasággal nem is gondolhatott komolyabb ellenállásra. Követte a portyázó taktikát, megpróbálván hadait „eldugni” az ellenség elől — de lassan nem volt hová.

Bár az 1710 őszen és telén kialakult katonai helyzet valóban indokoltá tette a kuruc erőknél a várakba történő összevonását, de ismerve a hadak fegyvernemi összetételét, képzettségét és fegyelmi viszonyait, ez a megoldás hosszú távon nem jelenthetett reális alternatívát. A zömében könnyűlovas csapatok éppen úgy nem értettek a várak védelméhez, mint azok elfoglalásához. Nem rendelkeztek, sem a megfelelő fegyverzettel, sem hatékony tüzérséggel, mely feltétlenül szükséges egy komolyabb ostrom elhárításához. Különösen a várak védelméhez szükséges tüzér- és műszaki tisztekben volt égető hiány, hiszen régebben is alig néhány tucatnyian szolgáltak a kuruc seregben, de 1710 végére már ezeknek nagyobbik része is vagy átállt a császáriakhoz, vagy külföldre távozott. Eger védelmében a lázongás mellett az aknászok és tüzérek hiánya vált végzetessé, de Kassa sem volt kedvezőbb helyzetben. Esterházy Dániel tábornok, a vár parancsnoka 1710 december végén kifejezetten hajdúkat kért a vár védelmének megerősítésére, „mert bizony tegnap is annyira voltak a népnek szüksége miatt” — írta a fejedelemnek —, „nem hogy a revelineken tehetünk volna valamit, de még a bástyákra sem volt emberünk”. Különösen Riviére francia tüzérezredes megérkezését sürgette, mivel „minekünk itten fogyatkozásunk nagy vagyton, legelsőbben is a pattyantások dolgában, ilyen erősségekben 12 pattyantúsnál több nem lévén, azok is olly tudatlanok, hogy egy jó lövést, nem tesznek”.⁶⁷

A hadiév befejeztével novemberben tartott szokásos generális mustrára élelem, némi zsold és téli kvártély reményében összegyűltek a hadak. Az ekkor készült porciókivetések listáiból következtetni tudunk a katonaság létszámának alakulására. A hadicommissariatusság elszámolása szerint az Eperjes, Kassa, Ungvár környékén, a Tiszántúlon, a Bodroghözben és Máramarosban állomásozó hadak számára havi 19 226 orális porciót utaltak ki, mely tartalmazta számos menekült és a katonaság „cselédeinek” ellátását is. November végén készítették el a kővári őrség élelmezési számvetését, amely 412 katona esetében 352 orális porciót jelentett.⁶⁸ A kisvárdai hadiszemle alkalmával, 1711 január végén tizenhat, zömében tiszántúli ezred nyújtotta be ellátási igényeit Károlyi Sándornak, de a 8056 orális porcióból a főparancsnok csak 6494 kiutalását hagyta jóvá. Ha figyelembe vesszük, hogy az összesítésből legalább három tiszántúli ezred — Sötér Tamás, Kókai Márton, Pikó Demeter — és az udvari

⁶⁶ Szentpéteri Imre instrukciója. Bottyán, 1710. november OL G. 15. Caps. G. Fasc. 225.

⁶⁷ Esterházy Dániel Rákócziinak. Kassa. 1710. december 26. *Bánkúti*: Okmányok. 23. sz.

⁶⁸ Az hadak teliquartélyra való Dislocatiója. Kisvárdá, 1710. november 20. HL Ft. 96. doboz. Porció kivetésről való informátió. Munkács, 1710. december 9. OL RSzt. G. 15. 22. cs. 158—159. fol.; A kővári praesidium listája. 1710. november 9. Uo. G. 28. V. 2. c. 75. cs. 396—397. fol.

hadak egy része is hiányzik, holott tudjuk, hogy megjelentek a mustrán, akkor realisan fogadhatjuk el a császáriak azon értesülését, amely a Kisvárdá-Kálló környékén levő ellenség létszámát 7534 főre teszi.⁶⁹

A szabadságharc utolsó hónapjainak létszámviszonyairól, jelenlegi tudomásunk szerint, csak néhány kimutatás maradt fenn. Beleznay János regimentjébe például a dunántúli katonaság maradványait gyűjtötték össze, többek közt Szalai Pál, Somogyi Ferenc és Rétey György katonáit, így az ezred 1711 február végén jelentős létszámú, összesen 1095 főnyi volt, ami ekkor már különlegesnek számított. Ezzel szemben Balyka László kapitány hada március elején 320 vitézt számlált, de ebből csak 265-en voltak hadrafoghatók. Hasonlóan kevés katonát, 266 főt számlált Kun István regimentje.⁷⁰

Végül is választ kell adnunk arra a kérdésre, hogy valójában milyen létszámú katonaság állt fegyverben a szatmári béke idején? Jelenlegi tudomásunk szerint Pálffy János 1711. május 2-án keletkezett levelei közül összesen öt levél foglalkozott részletesen a majtényi zászlóletétellel. Az Eleonóra régenskirálynőnek és Savoyai Jenő hercegnek írt beszámolójában szám szerint csak Kassa őrségének háromezer fős létszámáról adott hírt, viszont Karl Friedrich Schönborn birodalmi kancellárhoz küldött jelentésében megemlítette a Majténynál hűséget esküdött kurucokat, melyek létszámát tízezer egynéhányszázra becsülte. Bizalmas barátjának, Csáky Imre püspöknek írt levelében hasonlóan foglalta össze a Majténynál lezajlottakat: „es ez el mult Csütörtökön Szatmár és Károly között levő Majthén nevü Falunál öszve gyült fellyeb tíz ezer Lovasnál, az hová magamis ki randulvan hozzájok, az egész Zászlókat kezeimhez assignálták... azon Kurucz hadak három izben Salvét adtak, es actu oszlanak passusaim mellett”.⁷¹

Pálffy beszámolóiból tehát tudjuk, hogy a majtényi mezőn körülbelül 10–11 000 kuruc vitéz szúrta a földbe zászlóit. Ekkor Kassa 3 000 főnyinek mondott őrsége már kapitulált, Munkács, Ungvár, Huszt és Kővár még kuruc kézen volt, bár az utolsó kettő a békeegyezmény értelmében átadásra került. Munkács őrségének létszámát Sennyei István kétezeröttszáz főnek mondta április végén, de Zay András több katonája és Géczy Gábor vitézei közül kétszázán még csatlakoztak a védőkhöz. Sennyei közlésének hitelességét látszik alátámasztani Pálffy május 25-én kelt jelentése is, mely Munkács őrségét 1800 hajdúból és 500 lovasból állónak mondta, de számos fegyveres nemesi személy is behúzódott a várba. Ungvár őrségének gerincét 1711 január közepén Bercsényi Miklós testőr- és Győri Nagy János dragonyos ezrede alkotta, de létszámuk nem haladta meg az ezer főt. A várvédők katonai érejeére azonban jellemző Ebeczki Istvánnak egy február közepén íródott levele, melyben arról panaszkodott a Fejedelemnek, „az tolvajság bírja az Krajnaságot, kik ellen még ed-

⁶⁹ A Kis Várdában a Hadak által be adott portioknak listája. 1711. január HL Ft. 96. doboz.; Feldzüge XIII. Bd. 430. o.

⁷⁰ Generalis Mustra Tabella. Beleznay János katonaságáról készült kimutatás. Kölcse, 1711: február 16. OL P. 396. Klt. AP.AcRA. Lad. Fa.; Balyka László kapitány hadának mustrája. Szatmár, 1711. március 2. Uo.; Kun István regimentjének mustrája. 1711. március 28. OL P. 679. Teleki cs. lt. Földvári osztály: 6. cs.

⁷¹ Pálffy János Franz Schönborn birodalmi kancellárnak. Debrecen, 1711. május 11. HHSa Mainzer Erzkanzerarchiv.; Pálffy János Csáky Imrénének. Debrecen, 1711. május 2. HHSa Archivum Csáky. Fasc. 7. Carton 8/b. Nr. 341. 19–20. fol.: Pálffy János Eleonóra régenskirálynőnek. Debrecen, 1711. május 2. *Lukinich: A szatmári béke...* 350–353. o.; Pálffy János Savoyai Jenőnek. Debrecen, 1711. május 2. HHSa KA AFA 1711-5-1.

dig nem állhattunk”...⁷² Kővár őrsége az előző év novemberében 412 főre rúgott, de ismerve a vár méretét, ennél lényegesen nagyobb védőőrséget nem tudott befogadni. Hasonló nagyságú volt a huszti erősség is, melyet egy régi kuruc, Móricz István ezredes védett. Közlebbi adataink nincsenek a vár 1711. évi védőinek létszáma, de a vár egy 1704-ben felvett leltára úgy fogalmazott, hogy a „Presidium pediglen hun szán, hun százharminc volt”. Amennyiben — s ez valószínűsíthető — Huszt őrségét megerősítették, akkor sem tudott méreteinél fogva nagyobb őrséget befogadni, mint Kővár.⁷³

Mindent összevetve úgy véljük, hogy a szatmári béke megkötésének időszakában a kuruc haderő összlétszáma a lengyel földre szorult néhány száz főnyi katonasággal együtt sem haladta meg a húszezer főt. Am ez a szám szerint még mindig jelentős erő már csak árnyéka volt egykori önmagának. A katonaság legnagyobb része csak azért nem dezertált előbb a kuruc seregből, mivel a kedvező békefeltételekre, s a háborítatlanságot biztosító passusokra várt!

A kérdés tehát végül is az, hogy a demoralizált, rosszul felfegyverzett, bomlófélben levő kuruc hadsereggel szemben a császári hadak milyen erőt képviseltek?

Mint az előzőekben említettük, 1710 februárjában Magyarországon és Erdélyben összesen 49 460 főnyi katonaságot vetett be a császári hadvezetés. Mivel az év folyamán további csapaterősítéseket irányítottak az országba, 1711 tavaszán a magyarországi fronton állomásozó erők létszáma 52 000 főre emelkedett. Ez a létszám azonban nem tartalmazta sem a határőrvidékek rác katonaságát, sem a megyék által kiállított kontingenseket.⁷⁴

Az többé kevésbé tisztázott, hogy a század első éveiben jelentős számú rác katonaságot telepítettek le a törökkel határos országrészekben, elsősorban Szlavóniában és a Duna-Tisza-Maros mentén. Számuk 1703-ban a tiszai határőrvidéken elérte a 3854 főt, a szlavóniai generalátusban pedig 5673 főre rúgott.⁷⁵ Természetesen sok szabad legényt is zsoldba fogadtak, főleg a szabadságharc kitörése után, akik zömükben a Magyarországra menekült délszláv etnikumból verbuválódtak. A Győrben, Komáromban és Nagyváradon levő rác milícia létszáma 1711 elején pedig 500 fő körül mozgott. A különböző források összevetése alapján valószínűsíthető, hogy a császári oldalon a kurucok ellen legalább tízezer fős délszláv etnikumú határőr katonaság harcolt az 1710—1711-es esztendő fordulóján.

Sűrű homály fedi viszont azoknak a csapategységeknek a nagyságát, amelyek a császári uralom alá került vármegyék állítottak ki. Valószínűleg inkább rendészeti feladatokat teljesítettek — erre már Szekfű Gyula is utalt —

⁷² Sennyei István Rákóczinak. 1711. március 13. OL G. 15. Caps. H. Fasc. 237. 22. cs. 30. fol.; Pálffy János Savoyai Jenőnek. Kassa, 1711. március 25. HHStA AFA Unruhen in Ungarn. 1711-5-7.; Ungvár várának AR VIII. k. 381—421. o.; Ebeczky István Rákóczinak. Ungvár, 1711. február 13. OL P. 396. AP. ACRA. Series V. Lad. Fa.

⁷³ A Kővári praesidium listája. 1710. november 19. OL G. 28. V. 2. c. 75. cs. 396—399. fol.

⁷⁴ Feldzüge, XIII. Bd. 109—110. o.

⁷⁵ Várad, Győr és Komárom rác katonaságára nézve 1.: General Commissariat Repartition 1711. január 8. HHStA Hoffinanz Ungarn. Fasc. 462.; *Iványi István*: A tiszai határőrvidék 1686—1750. Budapest, 1985. 63. o.; *Karl Kasser*: Freier Bauer und Soldat. Mie Militarisation der Agrarischen Gesellschaft in der Croatisch-Slavonischen Militärgrenze 1535—1881. Graz. 1986. 288. o.; *Thaly Kálmán*: A huszti vár leltárai 1704 és 1706-ból. Történelmi Tár, 1889. 197. o.; Huszt és Kővár alaprajzaira nézve 1. HHStA KA Kartensammlung: Grundris der Bergvestung Hustin... 1724. I. C. V. 1-2-260.; *B. Nagy Margit*: Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták. XVI—XVII. századi erdélyi összeírások. Budapest. 1973. 122. ábra: Kővár vára.

de vizsgálatuk azért is érdekes, mert a kuruc hadseregből dezertáltak jelentős része itt tűnt fel újból, erősítve az ellenség fegyveres erejét. Néhány szétszórt adatból jelenleg arra tudunk következtetni, hogy létszámuk nem elhanyagolható. Révai Zsigmond például arról számolt be Just Ferenc Turócz megyei alispánnak, hogy: „Arva vármegye száz gyalogot fog tartani, Liptó vármegye ötven lovast, szaz gyalogot, Trencseny szaz lovast szaz gyalogot”.⁷⁶

Ha a reguláris császári erők mellett figyelembe vesszük a rác milícia és a vármegyei katonaság létszámait, akkor talán nem járunk messze az igazságtól, ha a *kurucok ellen harcoló erők összlétszámát, több mint 60 000 főre becsüljük, melyből mintegy 35—40 000 fő élvonalbeli zsoldoskatonaság.*

Bár a Habsburg Birodalom a spanyol örökösödési háború következtében a kimerülés jeleit mutatta, mégis összehasonlíthatatlanul több anyagi és emberi erőforrással rendelkezett, mint az egyre kisebb területre szoruló kuruc állam. Ennek igazolására elég talán idéznünk a császári főcommissariusi hivatal újonctoborzási kimutatását. Ebben a Magyarországon és Erdélyben harcoló egységek feltöltésére 3757 újoncot szántak.⁷⁷ A másik, egyáltalán nem elhanyagolható utánpótlási forrást a kuruc hadsereg jelentette a császáriak számára, mivel az 1708-tól egyre szaporodó átpártolások és szökések 1710 elejétől tömeges méreteket öltöttek, s a dezertáltak egy tekintélyes, bár még vizsgálandó hányada az ellenség erejét szaporította. Például egy 1710. november 20-án felvett tanuvallomási jegyzőkönyv szerint a Krasznahorkát ostromló Viard tábornoknál nyolc tiszt és 24 közlegény jelentkezett és lett labanccá.⁷⁸

Pálffy János 1710 őszén a bécsi haditanácsnak küldött jelentéseiben több alkalommal kifejtette csapatainak lehangoló állapotát. A katonák kimerültek, reményvesztettek, sok a beteg és lázonganak — írta —, az élelmezés pedig igen nehéz.⁷⁹ Komoly gondot okozott a pestisjárvány terjedése is. Csáky Imrének arról is beszámolt, hogy a Budán dühögő pestisjárvány miatt minden érintkezést megtiltott, s még a budai parancsnokkal, Pfeffershofen tábornokkal is csak „távolról” beszélt.

Pálffy jelentéseit az elmúlt évtizedekben sokféleképpen interpretálták. Egyesek a császári haderő teljes felbomlását vélték kiolvasni belőle, mások tudatos félrevezetést láttak benne. Véleményünk szerint a zoldos hadseregekre e korban általánosan jellemző tüneteket regisztrált a császári főparancsnok, mely keveredett vélhetően tudatos félrevezetéssel is. Az nem csoda, hogy az országban jelentős ellátási problémákkal küzdöttek a császáriak, hiszen a kurucok taktikájukhoz híven elhajtották az állatállományt, elvitték az élelmet, felégették a falvakat. Így a hadszíntérről nem igen lehetett a haderőt élelmezni. Bár néhány kuruc erősség elfoglalásának alkalmával, mint például Eger esetében, jelentős élelmiszerkészlet került az ellenség kezére, de a hadak nagyságához képest ez csak egy csepp volt a tengerben. A hadseregek nagy tömegű utánpótlása ebben a korban csak a folyami szállítás révén volt megoldható. Amennyiben a csapatok eltávolodtak ettől a köldökzsinórtól, szinte törvényszerűen felerősödtek az ellátási problémák. Hasonló folyamat zajlott le, akkor, amikor Pálffy csapatai maguk mögött hagyták a Dunát, később pedig a Tiszát. Az el-

⁷⁶ Révai Zsigmond Justh Ferencnek. Pozsony, 1710. június 1. HHStA Archivum Csáky, Fasc. 132. Nr. 16.

⁷⁷ HHStA KA AFA 287. fasc. 1710-10-12.; 1710-11-19^{1/2}.

⁷⁸ Tanuvallomási jegyzőkönyv. 1710. november 20. OL P. 396. Kt. AP.AcRA. 1710. nov. fasc. 1. A. 36.

⁷⁹ Lukitch: A szatmári béke... 18. o.

látási problémákat csak tetézte, hogy a korai hideg nyomán a folyók hamar befagytak, s így egyáltalán nem, vagy csak nehezen tudtak rajtuk utánpótlást szállítani. Nem csoda tehát, hogy Pálffy 1711 januárjában számos alkalommal jelentette a Haditanácsnak igen nehéz élelmezési helyzetét, miután a fát és az egyéb felszerelést kénytelen parasztszekereken szállítani a csapatok számára.⁸⁰ Arra vonatkozóan pedig, hogy a szökéseknek és a pestisnek mennyivel kisebb hatása volt a császári csapatokra, azt szemléletesen mutatja be a következő táblázat, a Savoyai dragonos ezred létszámkimutatásai.⁸¹

1709. július 9.	997 fő	997 ló
1709. augusztus 16.	871 fő	867 ló
1711 február	974 fő	902 ló
1711 május	974 fő	895 ló.

Természetesen, mivel Pálffy mindenképpen politikai megoldással kívánta lezárni a háborút, kapóra jöttek számára az utánpótlási gondok, s ezeket némileg felhagyítva továbbította is Bécsbe, indokolván a sereg relatív lassú haladását, egyben szorgalmazta a békés megoldást.

A császári csapatok 1710 őszén indított előrenyomulása az év végére átütő sikereket hozott. November végén kapitulált Eger és Krasznahorka, december első felében kaput nyitott Eperjes és Bártfa városa. Éppen ezért Georg Löffelholz tábornok, aki az év elején bevette Lőcse városát, december második felében Savoyai Jenőnek írott levelében arról tájékoztatta a herceget, hogy egész Erdélyig hatolhatnak és kétségtelen, ha a Tisza bal partján megindulnak, s az ellenséget egyre szűkebb helyre kergetik, akkor az egész lázadás hamarosan véget ér.⁸²

Löffelholz tábornok helyzetértékelése, úgy tűnik, igen reális volt, mivel január első napjaiban a császári katonaság egyszerre négy irányból lendült támadásba. Philip von Hartleben tábornok katonái az ungvári krajnákon keresztül masíroztak a Bercsényiek ősi fészke felé. Pálffy János, hadai élén, szinte kardcsapás nélkül vette bintokba a Tiszántúlt. Stefan Steinville altábornagy, Erdély katonai parancsnoka egy 3 000 fős hadtestet vezényelt Máramarosba, amely Máramarosszigetig nyomta vissza RácZ András ezereskapitány hadait és egyben utasítást adott Ferdinand von Gräven tábornoknak is, hogy a rendelkezésére álló erőkkel induljon meg, vonuljon a felkelők ellen és egyesüljön Pálffyval.

Károlyi Sándor értesülései szerint „Pálffyval Kiva, Altham, Monteczei, regementyei vadnak, Ebergényivel, valamely gyalog granatérosok és 300-ig való labanc. Az német 36 kornyeta. Váradhoz szeredán érkezett Montecucoli, Graven is bizonyosson az Rabutin fiával. Ugyan Pavlikkal és Jósikával, az aradiak is oda fognak érkezni”. Károlyi időben látta, hogy a császáriak Debrecen és Várad irányából harapófogóba akarják szorítani a kuruc erők zömét, ezért indítványozta a Fejedelemnek, hogy az erdélyi és magyarországi csapatok egyesülésének megakadályozására intézzenek támadást Erdély irányába. Rákóczi ezzel szemben inkább a Munkács felé vonuló ellenség megállítását javasolta

⁸⁰ Pálffy János a haditanácsnak. Szoboszló, 1711. január 9.; *Lukinich: A szatmári béke...* 222. o.

⁸¹ Muster Tabella Prinz Savoyen Dragoner Regiment. HHStA KA AFA 240. fasc. 1709-8-ac. 8.; 1709-7-ad. 12. 254. fasc.: 1711-3-ad. 7.; 1711-5-ad. 11.

⁸² Georg Löffelholz Savoyai Jenőnek. Miskolc, 1710. december 21. Feldzüge, XII. Bd. 545. o.

tábornokának.⁸³ E tétovázás tovább súlyosbította a minden oldalról körülfogott kuruc erők helyzetét. Bár Téglás mellett a kuruc lovasok rajtaütöttek Pálffy előőrsein, aki, mintha csak ezt várta volna, visszahúzódott Debrecenbe, hiszen a kurucokat nem megverni kívánta, hanem tárgyalásra kényszeríteni. Várakozásaiban nem is csalatkozott, mert hamarosan kézhez kapta Károlyi tárgyalási ajánlatát, így 1711. január 13-án nyolc napos fegyverszünetet kötöttek.

Bercsényinek írott egyik levelében maga a Fejedelem is elismerte, hogy az ellenség támadása az év elején teljes összeomlással fenyegette a kuruc államot: „Az is viszont bizonyos, hogy ha minapi kimenetelem alkalmatosságával ezekre minap észönt magam nem adtam volna: már eddig Lengyelországba volnának a hadak, mert Stainvil három regimenttel útban volt Máramaros felé, Pálfi öttel Kállóba, Hartleben kettővel — az ungvári Krajnyákon teljes confusióban hozván hadainkat, — a mint megírom, már Ráthnál volt; föld viz mindenütt egy lévén: mind a három corpus itt Munkácsnál conjugálta volna magát, s úgy oszlott volna hadaink persecutiójára.”⁸⁴

A fegyverszünet megkötése után érdemi hadműveletekre már nem került sor. A hátralévő hónapok drámai tárgyalásokkal, feszült várakozásokkal teltek. Pálffy hol zsarolással, hol megnyeréssel kívánta rávenni a kuruc vezetőket — elsősorban Károlyit és Rákóczit — a béke megkötésére. Korbács és kalács a taktikája; a fegyverszünetek ismétlődő meghosszabbítása körüli idegtépő huzavonáknak, zsarolásoknak is mindig meg volt a maga szerepe. Tehette, hiszen tudta: a kuruc hadsereg már nem képes komolyabb ellenállásra. Ezért január végén-közepén követelte Sarkad, majd később Ecsed és Solyomkő feladását, amelyek átadását sokan Károlyi olyan „bűnének” rótták fel, amivel jelentősen gyengítette a kurucok katonai helyzetét. A valóság viszont az, hogy Sarkad őrsege már az 1710-es esztendő végén a kapitulációról tárgyalt; Solyomkő és Szentjób katonaságának kivonását maga a Fejedelem rendelte el, Ecsed kiürítése pedig már január első hetében megkezdődött. Egyébként a három vár igen csekély katonai jelentőséggel bírt. A katonai intézkedésekből 1711 elején világosan látszik, hogy a Fejedelem már csak néhány erősség, elsősorban Munkács védelmére gondolt. Az említett várakból a hadiszekereket Munkácsra és Ungvárra vitette, kivéve a szentjóbi várét, mivel a váradi labancok rajtaütöttek a muníciót szállító szekereken.⁸⁵

A kuruc állam katonai és politikai helyzetét a szabadságharc utolsó hónapjaiban, a külső tényezők mellett, döntő módon befolyásolta a vitézlj rend magatartása. Ez elsősorban a béke, vagy a további harc kérdésében csúcsosodott ki. A katonaság, amely a hadi helyzet rosszabbodásával egyre inkább hajlott a békére, elsősorban a Fejedelemtől várta annak megkötését. 1711 elejére úgy tűnt, hogy egy igen kedvező megegyezés körvonalai kezdenek kibontakozni. A tisztikar még bízott a Fejedelemben. Erre utal Károlyi egyik levele, hogy midőn az új esztendő köszöntésére összehívta haditisztjeit és „az Új Esztendő Pohára előtt resoluciómat s mind Irántok való reflexioimot fel tálalám nekik, kik is kiáltván mindnyájan resolvalta magokat mind Várban, mind Idegeny

⁸³ Károlyi Sándor Rákóczihoz. Nyírbakta, 1711. január 6.; Rákóczi Károlyihoz. Munkács, 1711. január 4.; január 7. *Luknich*: AR I. o. XII. k. 559., 562–563. o.; Károlyi Sándor Rákóczinak. Nyírbakta, 1711. január 6-án déiben és január 9-én. *Bánkuti*: Okmányok. 28., 33. sz.

⁸⁴ Rákóczi Bercsényinek. Munkács, 1711. február 6. AR I. o. III. k. 571. o.

⁸⁵ Sarkad várható kapitulációjáról Károlyi Rákóczinak. Kálló, 1711. január 1. *Bánkuti*: Okmányok. 26. sz.; Bagosi László Károlyihoz. Ecsed, 1711. január 8. *Bánkuti*: Okmányok. 31. sz.

Országra, Mind Pusztára, Ligetre bujdosni, de eö Isten eöket ugj segéllye, többé Német Jobbági nem lesznek".⁸⁶

A megkezdödött tárgyalások eredményeként a Fejedelem hamarosan találkozott Pálffy Jánossal. Ott, a vajai várkastélyban, Rákóczi elvileg elfogadta a békekötés gondolatát. Erre utal Pálffy János egy magánlevele, amelyben így örökítette meg a találkozót: „Sok volna leírnom consiquenter öt egész oráigh lett Dicursusunkat, hanem categhorice megh mondatam Rákóczinak, ugj Károlynak is, hogj szintén bé érik vele ha eö Felsege nékiek kettejeknek fejekre, és jószágokra nézve tellyes Gratiat adni méltóztatik neis allogallják közöttök, és az Országhbeliek között lett Szövetségeket, es öszve esküvéseket, mert tapasztalták eddighis micsoada effectusa vala kemény hiteknek, a' mint irhatom kglének hogy ha ugjan valamire nem mehetünk, s ellenek indulok azonnal Tisztei zászlótul fognak hozzám jöni az eö Felsege hivségére, a' mint nagjob részint tettek is előttem Insinuatiot".⁸⁷

A következő nap Rákóczi hadseregének tisztjei előtt elmondott beszédében megígérte, hogy a béke ügyén munkálkodik, s bár tudna, de mégsem hoz külhoni segítséget az országba.⁸⁸ Rákóczi hamarosan — most már végérvényesen — lengyel földre távozott. Ott, nem utolsó sorban Bercsényi hatására, fokozatosan eltávolodott a békekötés gondolatától, mert nagy reményeket fűzött a külföldi, elsősorban orosz segítséghez. Mint már említettük, a szabadságharc befejezésének külpolitikai vetületeit most nem állt szándékunkban elemezni, hiszen ennek már igencsak bő irodalma van pro és contra érvekkel.⁸⁹ Annnyit azonban mindenképpen meg kívánunk jegyezni, hogy a Fejedelem 1710 decemberétől kezdődően számos forrásból, még magától Bercsényitől is konkrét értesüléseket kapott orosz segítség illuzórikus voltára vonatkozóan. Daniel Péter 1710 december közepén például arról tájékoztatta Rákóczit „hogy lehetetlen az Muszkanak Fölségedet segíteni egyebekkel, hanem intermediatióval, nem kezdhetvén egyszer s mint el munkáját kit patentatussal maskent is kivannya az Austriai haz az Török ellen az Muszkat megh segíteni.”⁹⁰

Károlyi Sándor március végén személyesen is felkereste a Fejedelmet, hogy rávegye a tárgyalásokon való részvételre. A Strijben történt híres, vagy inkább hírhedt találkozón Rákóczit nem tudta rávenni a hazajövetelre. Ám az a vád, miszerint Károlyi a „finalis resolutiora”, tehát a békeegyezmény elvi alapjaira letett hűségesküje után újra hűséget esküdött volna a Fejedelemnek, véleményünk szerint nem állja meg a helyét.⁹¹

A kuruc tisztikar számos tagja kérte a Fejedelmet, jöjjön vissza az országba és személyesen vezesse a béketárgyalásokat. Miután pedig a szövetkezett rendek Magyarországon levő tagjai 1711. április 6-án elfogadták az előzetes béke-terveket, követeket küldtek a Fejedelemhez és a következőképpen vázolták az ország katonai helyzetét: „De mit cselekedjünk? Világosan látja a fejedelem,

⁸⁶ Károlyi Rákóczinak. Embelyi liget, 1711. január 2. *Lukinich*: AR I. o. XII. k. 557.

⁸⁷ Pálffy Csáky Imrének. Debrecen, 1711. február 4. HHStA Archivum Csáki, Fasc. 7. Carton 9/b. Nr. 341. 17—18. fol.

⁸⁸ *Pulay*: i. m. 260. o.

⁸⁹ Erre nézve l.: *Benda Kálmán* és az általános külpolitikai helyzet.; és *Köpeczi Béla*: Az orosz segítség reménye és a szatmári béke. In: A Rákóczi szabadságharc vitás kérdései; *R. Várkonyi Ágnes*: „Ad pacem universalem” A szatmári béke előzményeiről. Sz 1980/2. sz.

⁹⁰ Daniel Péter levele Rákóczinak. Jassy, 1710. december 14. OL G. 15. RSzlt. Caps. 6. 20. cs. Fasc. 225. 18—21. fol.

⁹¹ A problémára a figyelmet először Bánkúti Imre hívta fel. *Bánkúti*: Szatmári béke... 156. o. V/1. sz. jegyzet.

mi is mindnyájan, hogy egybevetvén és megfontolván, ami és az ellenség erejét, nem vagyunk oly állapotba helyeztetvén, hogy harchot állhassunk és a f. császár erejét megverhessük".⁹² Tömör, ám mégis reális értékelés!

Amint a korabeli forrásokból is kiviláglik, a rosszul felfegyverzett, csökkenő létszámú, demoralizált kuruc hadsereg nem volt képes ellenállást kifejteni a háromszoros túlerővel rendelkező császári hadsereggel szemben, mely korának egyik élvonalbeli hadereje volt. Ennek ellenére a történelmi véletlenek összjátéka folytán — s a magyar történelem szerencséjére — a császári adminisztráción belül éppen akkor kerekedett felül a békés megoldásra hajló irányzat, amikor a kuruc hadsereg katonailag és morálisan a felbomlás jeleit mutatta. Jelen tanulmányunkban nem kívánjuk elemezni a szatmári béke jelentőségét és hatásait, pozitív és negatív oldalait, csupán annyit kívánunk megjegyezni, hogy *a katonai helyzethez képest Pálffy és Károlyi között igen előnyös béke jött létre a kuruc fél számára*. Másképpen fogalmazva: a császári főparancsnok lényegében békét kötött a már meghódított országgal.

Rákóczinak a végsőkig való kitartásba vetett hite nélkülözötte a reális alapokat. Várai nem is annyira az ellenség erejétől, hanem a katonaság lázadása, demoralizálódása, vagy békevágya miatt estek el. Rákóczi nem volt katona — nem is katonaként szemlélte a világot. Elvont, makacs küldetéstudattal rendelkezett, mely sokszor nélkülözötte a földi realitásokat; erkölcsi és lelki tisztaságát minden áron meg kívánta őrizni, de tragikumuk abban rejlik, hogy ez nem politikai, de még inkább nem katonai kategória!

István Czigány

THE MILITARY SITUATION OF THE KURUTS STATE AND THE PEACE OF SZATMÁR

Summary

The estimation of the Peace of Szatmár in 1711 and that of the military situation of the Kuruts army at the end of Rákóczi's War of Liberation has always been a neuralgic point in the Hungarian historiography. The qualification, armament and command of the imperial army had surpassed those of Prince Rákóczi's Kuruts troops by far. The imperial army was three times superior in strength and two thirds of the army was composed by first rate mercenary troops. On the field of reinforcement the imperial army was in a more favourable situation with all the material and human resources of the Hapsburg Empire, while the Kuruts units were driven back to only four counties of North-Eastern Hungary. The number of the Kuruts possibly reached the 20 000 in the fortresses, on the field and in Poland, however they were so demoralized that they could hardly defend even the fortresses. The peace treaty of Szatmár was more favourable for the Kuruts than it could be on the basis of their military situation.

⁹² *Pulay*: I. m. 352. o.

István Czigány

LA SITUATION MILITAIRE DE L'ÉTAT KOUROUTZ ET LA PAIX DE SZATMÁR

Résumé

Le jugement de la paix de Szatmár et l'estimation de la situation de l'armée kouroutz à la fin de la guerre de l'indépendance sont des points névralgiques de l'histoire hongroise. La qualification, l'armement et la direction de l'armée impériale dépassaient beaucoup les paramètres pareils de l'armée kouroutz, dirigée par Ferenc II. Rákóczi. L'armée impériale était trois fois plus forte, et presque les deux tiers de l'armée se composaient des unités mercenaires de premier rang. Leur situation logistique était beaucoup plus avantageuse, ils possédaient les sources de force matérielles et humaines de l'empire Habsbourg, pendant que les kouroutzs étaient repoussés dans quatre départements du Nord de Hongrie. Dans les châteaux, aux champs et en Pologne il y avait encore à peu près 20 mille soldats kouroutzs, mais ils étaient tellement démoralisés qu'ils n'étaient utilisables même pas dans la défense des châteaux. Finalement à Szatmár, un trait de paix a été signé, très favorable aux kouroutzs, que leur situation militaire ne soutenait pas du tout.

István Czigány

DIE MILITÄRISCHE LAGE DES KURUTZENSTAATES UND DER FRIEDEN VON SATHMAR

Resümee

In der ungarischen Geschichtswissenschaft stellt nicht nur die Einschätzung des Friedens von Sathmar, sondern auch die Beurteilung der militärischen Lage der Kurutzentruppen am Ende des Freiheitskrieges einen auch heute noch neuralgischen Punkt dar. Die Ausbildung, Bewaffnung und Führung der kaiserlichen Armee überragten weit die gleichen Parameter der von Ferenc Rákóczi II. geführten Kurutzentruppen. Die kaiserlichen Streitkräfte waren starkemäßig von einer mehr als dreifachen Überlegenheit und die Soldaten bestanden zu beinahe zwei Dritteln aus erstklassigen Söldnereinheiten. Sie befanden sich auch hinsichtlich des Nachschubs in einer viel günstigeren Situation: Als Rückhalt hatten sie die ganzen materiellen und menschlichen Ressourcen des Habsburger Reiches, während die Kurutzen eigentlich in vier Komitate von Nordostungarn zurückgedrängt waren. Obwohl sich die Zahl der Kurutzen in den Festungen, auf dem „Felde“ und auf polnischem Boden noch auf fast zwanzigtausend belief, konnten sie wegen ihrer Demoralisierung nicht einmal zur Verteidigung der Burgen verwendet werden. In Sathmar wurde schließlich ein vorteilhaftes Friedensabkommen unterzeichnet, das durch die militärische Lage der Kurutzen keinesfalls begründet war.

Иштван Цигань

ВОЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОСУДАРСТВА КУРУЦЕВ И САТМАРСКИЙ МИР

Резюме

До сегодняшнего дня невралгической точкой венгерской исторической науки остается не только оценка сатмарского мира, но и суждение о военном положении войск куруцев в конце освободительной борьбы. Выучка императорской армии, её военное снаряжение и управление далеко превосходили аналогичные параметры войск куруцев, возглавляемых Ракоци II. Императорские вооруженные силы имели более, чем трехкратное превосходство сил, и примерно две трети императорской армии составляли первостепенные наемные части. Императорская армия находилась в гораздо более выгодном положении с точки зрения пополнения, в своем тылу они располагали материальными и людскими резервами империи Габсбургов, в то время, как куруцы были зажаты по существу в четырех комитатах Северо—Восточной Венгрии. Хотя в крепостях, на поле боя и на польской земле число куруцев достигало примерно двадцать тысяч человек, но по причине их морального разложения куруцев невозможно было использовать для защиты крепостей. В конце концов в Сатмаре было заключено такое благоприятное для куруцев соглашение о мире, которое для них никак не было обосновано их военным положением.